

на 19.12.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

ЖЕЛЕЗНИК МАРТИН РОМАНОВИЧ

**ОСОБЛИВОСТІ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
РЕСПУБЛІКИ СЕРБІЯ**

052 – Політологія

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
Зан Михайло Петрович
к.і.н., доцент

Ужгород – 2024

Реєстрація №01

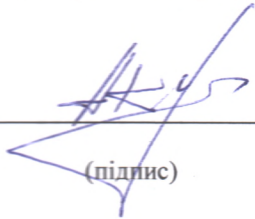
(номер)

«29» листопада 2024 р. Т.В. Тамара Говханян

(підпис лаборанта кафедри) (ім'я, прізвище)

Дипломна робота допущена до захисту

Завідувач кафедри політології і державного управління

(підпис)

Анатолій КЛЮЧКОВИЧ

ДОКТОР ПОЛІТИЧНИХ НАУК, ДОЦЕНТ

(науковий ступінь, вчене звання)

«02» чудня 2024 р.

Рецензент

К.Ч.

(підпис)

Кристина Червечек

(ім'я, прізвище)

к.політ.н.

(науковий ступінь, вчене звання)

The
subsequ
significan
and ethni
role in sl
supportin
is a multi
largest na
include S
Muslims.
Serbia is
their own
are repre
Serbia's p
Re
Socialist
armed co

Department of Political Science and Public Administration

Martin Zheleznik

**FEATURES OF THE ETHNONATIONAL POLICY
OF THE REPUBLIC OF SERBIA**

Graduate thesis of Master's degree

Supervisor: PhD, doc. Mykhaylo Zan

ABSTRACT

The disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia in 1992 and the subsequent ethnic conflicts across its former republics from 1991 to 2001, marked by significant human tragedies, resulted in the emergence of new states with distinct national and ethnic compositions. Serbia, as a key successor state to Yugoslavia, played a central role in shaping the new political and ethnic landscape, engaging in these conflicts by supporting various ethnic groups and pursuing diverse political strategies. Today, Serbia is a multi-ethnic nation with a diverse population. While Serbs constitute the majority, the largest national minorities include Hungarians, Bosniaks, and Roma. Smaller minorities include Slovaks, Croats, Yugoslavs, Romanians, Vlachs, Montenegrins, Macedonians, Muslims, Bulgarians, Ruthenians, Bunevians, and Russians. The official language of Serbia is Serbian, using the Cyrillic alphabet, but national minorities are permitted to use their own languages both privately and publicly. Additionally, national minority interests are represented through minority political parties, which facilitate their participation in Serbia's political processes.

Relevance of the study. The beginning of the process of the disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia in 1992, as well as the subsequent series of armed conflicts in the territory of the former republics of Yugoslavia between 1991 and

2001, which were ethnic in nature and were accompanied by significant human tragedies, led to the emergence of new countries with their own national and ethnic component. Serbia participated in these conflicts, supporting different ethnic groups and pursuing different political strategies. Serbia, as one of the key successor states of Yugoslavia, became one of the central figures in the formation of a new political and ethnic landscape. In general, the ethnic component of Serbia is diverse, and modern trends aimed at rapprochement with European structures and improving relations with neighboring countries make this country quite relevant.

The aim of the Master's thesis is to comprehensively cover the issues of ethno-national policy of the Republic of Serbia.

The general goal of the master's thesis specified above involves the creation of the following research tasks:

- 1) to investigate the ethno-national structure of society;
- 2) to examine the constitutional and legal status of ethnic minorities;
- 3) to consider language policy in the state;
- 4) to determine the structure of ethno-political management;
- 5) to investigate the problems of politicization of ethnicity, ethno-nationalism and ethno-separatism in the country and to determine the model of civil and political representation of ethnic minorities in the state.

The object of Master's thesis is the ethno-national policy of the Republic of Serbia.

The subject matter of the our study are specific features of the implementation of ethno-national policy in the Republic of Serbia.

Structure of the Master's thesis includes an introduction, three chapters, conclusions, bibliography (61 titles) and appendices (5 maps, 2 photo illustrations).

Keywords: Republic of Serbia, national community, management of ethnic diversity, language policy, legal and constitutional status, public representation, national representation, former Yugoslavia.

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	5
Вступ	6
Розділ 1. Теоретичне обґрунтування та емпіричні моделі етнополітики	11
1.1. Суб'єкти етнонаціональної політики	11
1.2. Расистська модель етнополітики	14
1.3. Інтеграційна/асиміляційна модель етнополітики	15
1.4. Мультикультурна модель етнополітики	18
Розділ 2. Інституційний дизайн етнонаціональної політики	
Республіки Сербія	23
2.1. Етнонаціональна структура сербського суспільства	23
2.2. Конституційно-правовий статус етнічних меншин Сербії	26
2.3. Мовна політика в Сербії	30
2.4. Структура етнополітичного менеджменту Республіки Сербія	32
Розділ 3. Політичне представництво етнічних меншин	
та політизація етнічності в Сербії	37
3.1. Парламентське представництво етнічних громад Сербії	37
3.2. Специфіка функціонування публічної влади Автономного краю Воєводина	43
3.3. Проблеми політизації етнічності, етнонаціоналізму та етносепаратизму в Сербії	47
3.4. Особливості громадської та політичної репрезентації українців та русинів у Республіці Сербія	53
Висновки	60
Список використаних джерел	66
Додатки	75

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АК – Автономний край

НКПЮ – Нова комуністична партія Югославії

ПАР – Піденно-Африканська Республіка

РВКС – Рух відновлення Королівства Сербія

РП – Російська партія

РС – Республіка Сербія

СМКЮ – Союз молодих комуністів Югославії

СРЮ – Союзна Республіка Югославія

СФРЮ – Соціалістична Федеративна Республіка Югославія

ЮА – Югославська Армія

ВСТУП

Актуальність теми. Розпад Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія в 1992 році став одним із ключових історичних процесів, який докорінно змінив політичну карту Південно-Східної Європи. Цей процес супроводжувався серією збройних конфліктів між 1991 і 2001 роками, які мали переважно етнічний характер і спричинили значні людські трагедії, зокрема масові вбивства, депортації та інші форми насильства, кваліфіковані як злочини проти людства. Результатом цих подій стало утворення нових держав із власною національно-етнічною ідентичністю та політичною системою. Сербія, як одна з ключових країн-наступниць Югославії, відіграла центральну роль у цих процесах. Її участь у конфліктах, підтримка різних етнічних груп та реалізація політичних стратегій вплинули на формування сучасного політичного та етнічного ландшафту регіону.

Сьогодні Сербія залишається державою з багатонаціональною структурою, що визначає її внутрішню політику та міжнародні відносини. Варто розуміти, що події розпаду Югославії є важливим об'єктом для міждисциплінарних досліджень, зокрема в історії, політології, соціології, антропології та міжнародному праві. Вивчення причин і наслідків цих конфліктів допомагає глибше зрозуміти механізми етнічних протиріч, роль націоналізму, а також динаміку формування нових держав. Сучасні дослідження зосереджуються на питаннях примирення, побудови постконфліктного суспільства, а також ролі міжнародних організацій у забезпеченні миру та стабільності в регіоні, відповідно досвід постюгославських країн, таких як Сербія, може бути застосований для аналізу інших регіональних конфліктів. Тим більше, що Сербія активно працює над інтеграцією до Європейського Союзу, що вимагає реформ у сфері прав людини, захисту етнічних меншин і покращення відносин із сусідами, зокрема з Боснією і Герцеговиною, Хорватією та Косовом.

Ці процеси є важливими для зміцнення стабільності на Балканах і в Європі загалом. Політика пам'яті та питання відповідальності за воєнні злочини залишаються важливими темами на міжнародній арені. Міжнародні судові процеси, такі як діяльність Міжнародного трибуналу з колишньої Югославії є прикладом спроби встановлення справедливості та історичної правди. Геополітична позиція Сербії між Європейським Союзом і впливом Росії робить її стратегічно важливим гравцем у регіоні, а вирішення етнічних та політичних питань є ключовим для забезпечення довготривалої стабільності. Тема розпаду Югославії та його наслідків залишається актуальною через її значний вплив на сучасний міжнародний порядок, уроки для управління міжетнічними конфліктами, а також перспективи європейської інтеграції Сербії та інших країн Балканського регіону.

Метою нашого дослідження є висвітлення особливостей етнонаціональної політики Республіки Сербія.

Визначена тема обумовила постановку та розв'язання таких **завдань**:

- 1) охарактеризувати теоретико-методологічний концепт та емпіричні моделі етнонаціональної політики;
- 2) окреслити етнонаціональну структуру суспільства;
- 3) з'ясувати конституційно-правовий статус етнічних меншин;
- 4) розглянути мовну політику в державі і визначити структуру етнополітичного менеджменту;
- 5) дослідити проблеми політизації етнічності, етнонаціоналізму та етносепаратизму в країні та визначити модель громадянського та політичного представництва етнічних меншин у державі.

Об'єктом дослідження є етнонаціональна політика Республіки Сербія.

Предметом дослідження є особливості реалізації етнополітики в Республіці Сербія.

Методи дослідження. У процесі дослідження використані загальнологічні (аналіз і синтез, індукція та дедукція, узагальнення й абстрагування), а також

загальнонаукові та спеціальні (історичний, структурно-функціональний, порівняльний, метод системного аналізу) методи.

У розділах дипломної роботи використано зазначені вище методи задля висвітлення теоретико-методологічного обґрунтування та емпіричних моделей, визначення етнонаціональної структури держави, конституційно-правових аспектів статусу етнічних меншин та мовної політики та етнополітичного менеджменту, дослідження проблеми етнонаціоналізму та етносепаратизму в країні і модель громадянського та політичного представництва етнічних меншин на основі русинської етнічної та української національної меншин.

Ступінь наукового вивчення проблеми. Вітчизняна політологиня Н. Кічера [19, 20] окреслює у своїй праці «Нормативно-правове й інституційне забезпечення політики щодо прав національних та етнічних меншин у країнах Центральної і Східної Європи» питання регулювання національних меншин у рамках законодавчої бази Республіки Сербії та ратифікованих нею Конвенцій.

Окрім цього, вітчизняні науковці І. Буркут [3] Є. Ткаченко [37], В. Лажнік [23], Р. Коршук [21; 22] та М. Зан [11–13; 14, 15] у своїх працях висвітлюють питання репрезентації національних меншин з громадської та політичної точки зору, з відповідним акцентом на історичну складову країни.

Сербські науковці К. Маркович, А. Йованович [27], М. Степич [36] та А. Новаковська-Кристан, М. Жаковська [50] описують питання національних меншин та їх політичне представництво в Республіці Сербія і з якими труднощами вони стикаються для репрезентації своїх інтересів в політиці, а також питання регіону Косово і Метохія, яке з 2008 року є найбільш важливим в територіальному плані для Республіки Сербія.

У свою чергу, західні науковці Ф. Бібер, З. Даскаловський [41], М. Бодушинський [43], В. Гагнон [46], Т. Раю [53], Р. Сабріна [54], А. Сасіч [55] та І. Соча [58] також описують проблематику регіону Косово та Метохія і правомірність дій НАТО по відношенню до Союзної Республіки Югославія.

Нормативно-правова база складається з наступних документів: Конституції Республіки Сербія [38], Закону про захист прав і свобод національних меншин [9], Закону про національні ради національних меншин [10], Закону про політичні партії [8], Закону про вибори народних депутатів [7], Закону про культуру [61], Статуту Автономного краю Воєводина [34], Статуту Союзу русинів-українців Сербії [35], Рамкової конвенції про захист національних меншин [31], Лундських рекомендацій про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті [25], Канадської хартії прав і свобод [18], Резолюції Ради Безпеки ООН № 1244 (1999) [60], Заяви міністрів Північноатлантичної ради стосовно ситуації в Косово [49] та Декларації Асамблеї Косово [44].

Робота також містить дані переписів населення за 2011 та 2022 роки [33], а також результатів виборів [32] та списку депутатів парламенту Автономного краю Воєводина [30].

Апробація матеріалів роботи. На основі проведеного дослідження у рамках дипломної роботи магістра нами були проголошені доповіді на наступних наукових конференціях: V-ій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політичні трансформації сучасного суспільства» (22 лютого 2024 р., м. Полтава); V-ій Міжнародній науково–практичній конференції «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри» (25 – 26 квітня 2024 р., м. Івано-Франківськ); IX-ій міжнародній науково-практичній конференції: «Формат розвитку відносин України та Європейського Союзу в контексті російсько-української війни, виборчих процесів та прав національних меншин» (4 жовтня, 2024 р., м. Ужгород); Дев'ятій міжнародній науковій конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (16 листопада 2024 р., м. Львів).

Публікації. Основні положення дипломної роботи магістра відображено в 4-х публікаціях (в тому числі 3 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, читаннях і круглих столах), із яких 1 наукова стаття – у фаховому виданні України з політичних наук.

Структура роботи. Дипломна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів (кожен із яких поділено на 4 підрозділи), висновків, списку використаних джерел (61 найменувань) та додатків (5 мап, 2 фотоілюстрації).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ЕМПІРИЧНІ МОДЕЛІ ЕТНОПОЛІТИКИ

1.1. Суб'єкти етнонаціональної політики.

Перед тим, як перейти до аналізу суб'єктів етнонаціональної політики, нам потрібно визначитись з значенням терміну «етнонаціональна політика». Термін «етнонаціональна політика» пояснює український науковець Є. Ткаченко в своїй праці «Правовий захист прав етнічних та мовних меншин», посилаючись на проект Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України» [37, с. 276]. Етнонаціональна політика – це органічна складова внутрішньої і зовнішньої політики держави, сукупність теоретичних підходів, принципів, механізмів, послідовних рішень і дій органів державної влади і органів місцевого самоврядування, спрямованих на задоволення потреб усіх етнічних спільнот та окремих громадян України, пов'язаних зі специфікою їхнього етнокультурного розвитку, та на утвердження у суспільстві атмосфери міжетнічної толерантності й зміцнення загальнонаціональної єдності [37, с. 276].

На думку автора, феномен «нація» можна визначити та пояснити з двох основних точок зору: політичної (державної) та етнокультурної (етніцистської). Деякі науковці підкреслюють значення об'єктивних чинників, зокрема мовних. Так, Й. Сталін стверджував, що «нація – це стійка спільність людей, яка історично склалася на основі спільності мови, території, економічного життя та психологічного складу, що виявляється у спільності культури» [37, с. 22]. На його думку, лише сукупність цих характеристик дозволяє вважати людське об'єднання нацією. При цьому Й. Сталін зазначав, що національна спільнота неможлива без спільної мови, тоді як для існування держави наявність загальної мови не є обов'язковою [37, с. 22].

На значущість культурної складової, зокрема мови, як основи формування та існування націй, звертав увагу і Е. Гелнер. Його ідеї продовжив Е. Сміт, який визначав націю як «людську спільноту, що проживає у рідному краю, має спільні міфи, історію, національну культуру, єдину економіку та спільні права й обов'язки для її членів» [37, с. 23]. Таким чином, як і представники марксизму, Е. Сміт підкреслює, що нація формується не лише на основі культури, але й завдяки спільній території, економіці та іншим об'єктивним чинникам. У той же час, Б. Андерсон пропонує суб'єктивний підхід до визначення нації, називаючи її «уявною політичною спільнотою, яка водночас є обмеженою і суверенною» [37, с. 23].

Згідно з етнокультурним підходом, головним об'єднуючим чинником нації є спільне культурне середовище, зокрема спільна мова. Німецький філософ і поет Й. Гердер вважав націю природною частиною людства, унікальність якої проявляється передусім через мову. Він підкреслював, що «завдяки мові нація виховується і отримує освіту, вчиться порядності та гідності, стає слухняною, ввічливою, старанною й сильною» [37, с. 24]. Й. Фіхте також акцентував увагу на спільності мови, духу та моральних якостей, які він називав «характером», вважаючи їх фундаментом нації. Більш чітко описував визначення «нація» відомий соціолог М. Манн. Манн визначає націю як спільноту, що заявляє про свою унікальну етнічну ідентичність, спільну історію та долю, а також претендує на створення власної держави [37, с. 24].

Окрім «нації», суб'єктами міжнаціональних відносин виступають національні, етнічні та мовні меншини, а також окремі представники цих спільнот. Як зазначає автор, з точки зору правової категорії «національна меншина» не має єдиного визначення ані в міжнародному праві, ані в науковій літературі. У міжнародно-правових документах використовуються різні терміни. Наприклад, в Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання (1948) за нього згадуються «національні, етнічні, расові та релігійні групи», а в Пакті про громадянські та політичні права (1966) йдеться про «етнічні, релігійні чи мовні

меншини». У різних країнах термінологія для позначення меншин суттєво відрізняється, наприклад, в Австрії (а також у Сербії – М.Ж.) – «національна меншина», Угорщині – «етнічна меншина», Чехії – «національна або етнічна меншина», Словенії – «етнічна спільнота», Португалії – «культурна меншина», Філіппінах – «національна культурна меншина», Бельгії – «культурна спільнота», Індії – «релігійна і мовна спільноти», Фінляндії – «іммігранти та традиційні меншини», Італії – «мовна меншина», Швейцарії – «мовна група», Голландії – «громадянська меншина» [37, с. 32].

Отож, загального визначення «національна меншина» у міжнародній практиці поки не існує. Намагання знайти універсальне визначення цього суспільного феномену, яке задовільно б всіх, поки що не дали позитивного результату. Причина цього криється у величезній варіативності існування національних меншин та їх проявів у різних сферах громадського життя. Меншини різняться передусім способом проживання: компактно, у чітко визначених районах окремо від основної частини населення, інші – дисперсно (розсіяно) по всій країні [2, с. 215]. Існують кілька позицій:

- 1) перша група дослідників пропонує узагальнити це поняття, включивши до нього всі меншини, що мають релігійні, етнічні чи мовні особливості, під терміном «національна меншина»;
- 2) друга група вважає, що національні меншини – це групи осіб, які відрізняються від основного населення країни національними, етнічними, релігійними або мовними характеристиками. Вони також вказують на ризик дискримінаційної політики чи насильницької асиміляції з боку державної влади, якій можуть бути піддані ці групи;
- 3) третя група розглядає національні меншини як частину народу, що проживає за межами своєї основної етнічної території [37, с. 32–33].

У літературі також зустрічається слушна, на наш погляд, пропозиція розмежовувати поняття «національна меншина» та «етнічна меншина» (або група).

Національна меншина охоплює групи людей, які належать до певної національно-етнічної спільноти, що має власну державність за межами країни проживання, а *етнічна меншина*, на відміну від національної, включає осіб, які належать до певної національно-етнічної групи, проживають на законних підставах у межах країни, є її громадянами та не мають власної держави за кордоном (наприклад, роми, каталонці, шотландці, курди тощо). У деяких випадках такі групи навіть не визнаються націями, а розглядаються як етнічні утворення. В Україні прикладом етнічної меншини є гагаузи та роми, які ідентифікують себе як такі. Що стосується мовних меншин (або груп), їх основною ознакою є використання представниками спільноти певної національної мови у повсякденному спілкуванні. Ці люди усвідомлюють свою належність до мовної меншини та потребують особливого захисту і підтримки мовних прав з боку держави та суспільства [37, с. 33].

1.2. Расистська модель етнополітики.

Аналізуючи позитивні форми етнополітики, важливо враховувати також негативні практики, які базуються на принципах виключення певних груп громадян із соціального, правового чи культурного простору держави за расовими чи етнічними ознаками.

Расизм – це система переконань, ідеологій та практик, спрямованих на дискримінацію людей через їхню передбачувану належність до певної «расової» групи. Він проявляється у формі упередженого ставлення, соціальної нерівності, обмеження прав і можливостей осіб або груп на основі расових ознак, що часто ґрунтуються на стереотипах чи псевдонаукових уявленнях. Відповідно, расистська модель етнополітики базується на прагненні забезпечити етнічну та расову «чистоту» домінуючої спільноти. Вона передбачає розподіл суспільства на «повноцінних» і «неповноцінних» громадян, що супроводжується дискримінацією етнічних груп, які не належать до панівної. Це також проявляється у повному домінуванні представників однієї етнічної спільноти у всіх сферах суспільного

життя, впровадженні політики сегрегації, формуванні політичної еліти переважно з представників домінуючої групи, перебільшенні значення колективних прав цієї спільноти та їх пріоритету над індивідуальними правами. Крім того, представники непанівних етнічних груп позбавляються можливості легально відстоювати свої інтереси та боротися за покращення свого становища в державі [21, с. 170].

Класичними прикладами етнократичних режимів є нацистський режим у Німеччині та режим апартеїду в Південно-Африканській Республіці (далі – ПАР). Обидва режими демонстрували всі три рівні прояву етнократії: елітарний, ідеологічний і колективістський. У нацистській Німеччині еліта формувалася виключно з «найкращих» представників нордичної раси, а головною метою Третього Райху було утвердження світового панування «раси панів» і знищення культурно «шкідливих» рас. При цьому права нації (раси) мали абсолютний пріоритет над правами окремої особи [21, с. 170].

1.3. Інтеграційна/асиміляційна модель етнополітики.

У спеціальному дослідженні ООН щодо расової дискримінації (1971) визначені основні моделі державної етнополітики, зокрема асиміляція та інтеграція. Обидві моделі орієнтовані на переважання домінуючої культури і гомогенізацію суспільства через відмову від культурного різноманіття на користь домінуючих стандартів [1].

Зазначимо, що у науковій літературі ці дві моделі іноді об'єднують, проте деякі дослідники вважають їх окремими концепціями. Вони пропонують розглядати асиміляційну і інтеграційну моделі як різні стратегії, адже одна передбачає повне злиття різних культур, а інша – збереження певних культурних особливостей у межах єдиної національної ідентичності.

Згідно з позицією українського політолога Р. Коршука, асиміляційний етнократичний режим характеризується домінуванням представників однієї етнічної спільноти. Етнічні меншини зазнають різноманітних форм дискримінації,

їх представники позбавлені можливості захищати власні права легальним шляхом. Демократичні процедури в умовах цього режиму можуть бути задекларовані, однак фактично вони не діють. На офіційному рівні існування етнічних меншин не визнають взагалі або розглядають їх як потенційну загрозу для цілісності держави. На відміну від попередніх типів, такий режим прагне до формування єдиної нації шляхом насильницької асиміляції представників непанівних етнічних груп (або частини з них). Метою таких режимів є формування однорідної етнічної спільноти [21 с. 172].

Такої ж думки притримується і професор Каліфорнійського університету Н. Смелзер. Він також зазначав, що асиміляція, що передбачає повне зникнення меншини, може бути насильницькою – через сегрегацію, вигнання та знищення, або ж мирною, коли відбувається поступове прийняття іншою культурою групою, що є чужою для неї [24, с. 287].

Асиміляція та інтеграція, що базуються на домінуванні однієї культури, спрямовані на досягнення культурної гомогенності за рахунок відмови від культурного різноманіття. У наукових колах ці дві моделі часто об'єднують, хоча окремі дослідники наполягають на їх чіткому розмежуванні. Асиміляція передбачає повне нівелювання етнічних і культурних особливостей меншин, тоді як інтеграція допускає збереження певних елементів культурної ідентичності за умов адаптації до домінуючої культури. Сутність обох моделей полягає в прагненні до культурної однорідності, а засоби досягнення цього варіюються від поміркованих до радикальних. Крайній варіант асиміляції передбачає створення єдиної нації шляхом повного стирання культурних відмінностей, тоді як поміркований спрямований на поступову інтеграцію етнічних спільнот. Основним інструментом такої політики є імміграційні заходи, які впливають на процеси адаптації [1].

У сучасних реаліях традиційні інтеграційні моделі втратили широку підтримку в багатьох європейських країнах. Це спонукало до розробки нових, більш ефективних підходів, серед яких залишаються популярними моделі роботи з

етнічними меншинами, асиміляції та інтеграції через залучення мігрантів. Такий контекст підкреслює необхідність пошуку балансу між збереженням культурного різноманіття та забезпеченням соціальної згуртованості. У цьому напрямі важливою стала концепція «плавильного казана», яка висувала ідею національної консолідації як ключового процесу формування американської нації, заперечуючи сегрегацію етнічних і релігійних меншин. Проте «плавильний казан» розглядався загалом як абстрактна модель, яка не виключала можливості реалізації альтернативного підходу – асиміляції мігрантів у межах англосаксонської культурної традиції.

Модель «плавильного казана» (*melting pot theory*), яка домінувала в культурній антропології до середини 1970-х років, була розроблена американськими дослідниками. Вони вважали етнічні групи пережитками доіндустріальної епохи, прогнозуючи поступове зниження їхньої значущості внаслідок урбанізації та модернізації. На їхню думку, етнічна ідентичність не є вродженою, а формується під час соціалізації, тому нація мала б виникати через процес «амальгамації» – вільного злиття представників різних етнічних спільнот у єдину націю з єдиною історією та культурою. Ця модель була частково реалізована у США, де хвилі еміграції спричинили появу культурно-мовних і релігійних відмінностей, що, у свою чергу, призвело до сегментації суспільства за етнічними ознаками, загострення національної нерівності та міжетнічних конфліктів. Процес «переплавлення» мав би спрямувати ці відмінності до створення єдиної національної ідентичності. Аналогії з цією моделлю можна побачити у спробах створення «єдиного радянського народу» як нової наднаціональної спільноти [1].

1.4. Мультикультурна модель етнополітики.

У сучасному світі однією з провідних моделей етнополітики, яку широко застосовують у багатьох країнах з іммігрантським та поліетнічним населенням є мультикультуралізм. Мультикультуралізм, як концепція, відображає не лише

етнічну, конфесійну чи мовну розмаїтість суспільства, а й конкретні політичні стратегії, спрямовані на підтримання цього розмаїття. Його розуміння та трактування змінювалися з часом, що робить важливим дослідження його історичних витоків та еволюції. Термін «мультикультурний» уперше використав у 1941 році американський письменник Е. Гаскел у назві свого роману «Ланс: розповідь про мультикультурних людей» [28, с. 27]. У цьому контексті мультикультуралізм описувався як ідея, що протистоїть націоналізму, расовим і релігійним забобонам, а також пропагує єдність людства загалом. Цей підхід значною мірою асоціювався з космополітичними ідеями, які підкреслюють належність усіх людей до глобального суспільства, ігноруючи роль національних держав і специфіку національної ідентичності [28, с. 27].

У своєму початковому формулюванні мультикультуралізм розглядався як альтернатива націоналізму, наголошуючи на турботі про людство в цілому, поза межами расових, національних чи релігійних обмежень. Водночас космополітичний підхід до мультикультуралізму часто критикують за недооцінку важливості національної ідентичності, яка відіграє ключову роль у створенні почуття солідарності та спільної мети в межах певного суспільства [28, с. 27].

У європейській соціальній науці ця концепція детально розглядається в працях професора Лондонської школи економіки Ч. Кукатаса. Він визначає п'ять можливих підходів до вирішення проблеми культурного зіткнення: ізоляціонізм, асиміляцію, м'який мультикультуралізм, жорсткий мультикультуралізм і апартеїд. Особливу увагу дослідник приділяє м'якому мультикультуралізму, який, на його думку, базується на підтримці спільного культурного простору, а також на забезпеченні рівного і шанобливого ставлення до етнічних культур, що прагнуть зберегти свою локальну унікальність [26, с. 44].

На сучасному етапі мультикультуралізм має досить широкий і багатозначний зміст. Як зазначає американський ліберальний публіцист Р. Бернстайн, це поняття є «безумовно невизначеним». В американській соціології поняття

мультикультуралізму отримало різні інтерпретації. Один із засновників американського неоконсерватизму Н. Глейзер визначає його як «сукупність різноманітних процесів розвитку, які розкривають багатство культур на противагу єдиній американській культурі» [26, с. 45]. Ліберальний історик А. Шлезінджер-молодший вважає мультикультуралізм ідеологією, яка замінює ідеали асиміляції – фрагментацією, а інтеграції – сепаратизмом. М. Лінд трактує мультикультуралізм як ідеологію «переважно лівих сил», що розглядає Америку як «націю націй, федерацію національностей або культур, які мають спільний уряд» [26, с. 45].

У 1982 році мультикультуралізм був узаконений як конституційна норма через прийняття «Канадської хартії прав і свобод» [18], а пізніше підкріплений пакетом законодавчих актів, спрямованих на підтримку поваги до культурного різноманіття та забезпечення його розвитку. На відміну від США, де популяризувалася ідея «плавильного казана» та асиміляційна модель, Канада обрала інший підхід. Тут концепція нації не мала суттєвого впливу на політичний дискурс. Канадське суспільство тривалий час розвивалося як спільнота етнічних і мовних груп, які зберігали свої культурні традиції та особливості.

Мультикультуралізм можна розглядати як форму етнополітики, яка сприяє уникненню вимушеної асиміляції нетитульних груп населення, забезпечуючи їм можливість зберігати свою культурну ідентичність і мирно співіснувати з домінуючою більшістю. Водночас він запобігає ізоляції в гетто, що допомагає уникати дискримінації. Мультикультурні принципи закріплені в низці міжнародних документів, зокрема в «Рамковій конвенції про захист національних меншин» (1995) [31] і «Лундських рекомендаціях Ради Європи» (1999) [25]. Канадська модель мультикультуралізму акцентувала увагу на підтримці етнокультурних спільнот через спеціальні програми та служби, які допомагали меншинам долати бар'єри для повноцінної інтеграції в суспільне життя країни.

Канада протягом різних історичних періодів стала зразком мультикультурного розвитку для багатьох європейських і неєвропейських країн. Ця

держава не лише розробляла принципи толерантних відносин між націями, етнічними групами, расовими та релігійними спільнотами, але й систематично впроваджувала їх у життя. Особливо активно це відбувалося в останні десятиліття ХХ століття завдяки діяльності як владних інституцій, так і численних суспільних та громадських організацій. Як підкреслював один із творців концепції мультикультуралізму в Канаді В. Кимлічка, культурне розмаїття суспільства відкриває для кожної особистості нові можливості для взаємодії та порозуміння з представниками інших культур, роблячи їх значущими для нас. Більше того, краще розуміння різних культурних дискурсів і соціальних практик стає важливою передумовою для прийняття обґрунтованих рішень щодо того, як організувати своє життя [40].

Ще одною країною, яка прийняла концепцію мультикультуралізму є Швеція. У 1975 році шведський Риксдаг ухвалив законопроект «1975/76:26» під гаслом «Jämlikhet, valfrihet och samverkan» («Рівність, свобода вибору і партнерство»), який став основою для формування мультикультурного суспільства. Згідно з цим законом, усі мешканці Швеції були зрівняні в правах із громадянами країни. Гасло можна трактувати так: рівність означає забезпечення рівних прав і обов'язків як для іммігрантів, так і для громадян Швеції; свобода вибору дає можливість іммігрантам обирати між повною інтеграцією в шведське суспільство або збереженням своєї культурної ідентичності; партнерство передбачає співпрацю між іммігрантами та корінним населенням для поглиблення культурних, соціальних та інших зв'язків [16, с. 568].

Узагальнюючи матеріал першого розділу, можна ствердити, що поняття «нації» є багатогранним і складним явищем, що ускладнює його однозначне визначення. У більшості сучасних суспільств нація існує у двох формах: політична нація, яка охоплює всіх громадян незалежно від їхньої національності, та культурна нація, до складу якої входять люди, що ідентифікують себе з певною мовою, історією, культурою, звичаями та походженням. Політична нація зазвичай асоціюється з

формуванням і підтримкою стійкого зв'язку з державою. Натомість культурна нація, яку інколи називають «титульною нацією», відображає духовно-культурну єдність її членів і є важливою складовою громадянського суспільства. Визначення національних, етнічних та мовних меншин залишається складним і неоднозначним як у правовій, так і в науковій площині. Міжнародно-правові акти та національне законодавство різних країн використовують різну термінологію, що відображає особливості правових систем і соціокультурного контексту. В Україні (і в Сербії – М.Ж.), згідно з Конституцією, застосовується категорія «національна меншина», однак відсутність єдиного визначення ускладнює практичне застосування цього терміну. Важливим є розмежування понять «національна меншина» та «етнічна меншина». Національна меншина пов'язується із групами, які мають державність за межами країни проживання, тоді як етнічна меншина включає спільноти, що не мають власної держави. Мовні меншини, у свою чергу, вирізняються використанням спільної мови, яка є основним ідентифікаційним критерієм. Відповідно, забезпечення прав і захисту меншин вимагає комплексного підходу, який враховує як міжнародні стандарти, так і особливості національного законодавства.

Етнополітичні практики, важливо розрізняти позитивні моделі, спрямовані на інтеграцію та забезпечення рівності, і негативні, що базуються на виключенні певних груп за етнічними чи расовими ознаками. Політика виключення, прояви расизму, сегрегації та геноциду демонструють небезпечний вплив таких підходів на соціальну стабільність і права людини. Приклади нацистського режиму в Німеччині та апартеїду в ПАР наочно ілюструють, як етнократія призводить до ідеологічного домінування, порушення прав і нерівності. Подібні історичні уроки підкреслюють необхідність глобальної боротьби з дискримінаційними практиками, спрямованої на запобігання повторенню подібних сценаріїв. Міжнародні зусилля мають бути спрямовані на утвердження рівності, інклюзії та поваги до індивідуальних і

колективних прав, забезпечуючи гармонійне співіснування різних культур і етносів у рамках демократичних суспільств.

Інтеграційна/асиміляційна модель полягає у створенні культурно та етнічно гомогенного суспільства, що, в найрадикальнішому випадку, веде до формування єдиної нації шляхом нівелювання етнічних і культурних відмінностей. Основою цієї моделі є ідея нації-етносу, як єдиної культурної та етнічної спільноти. Різні варіанти цієї політики відрізняються рівнем гомогенізації та засобами її досягнення, які часто включають заходи в імміграційній політиці.

Мультикультуралізм є важливою і сучасною моделлю етнополітики, що прагне підтримати культурне різноманіття в рамках єдиного національного суспільства. Він передбачає не тільки інтеграцію різних етнічних і культурних груп, але й активне збереження та розвиток їхніх унікальних особливостей. Мультикультуралізм заперечує ідею асиміляції, замість цього пропонуючи модель гармонійного співіснування, де кожна група має можливість зберігати свою ідентичність, водночас активно брати участь у житті держави. Країни, що впроваджують мультикультуралізм (як, наприклад, Канада та Швеція – М.Ж.), визнають важливість рівності та підтримки культурної автономії для меншин, забезпечуючи рівний доступ до соціальних, економічних та політичних можливостей. Водночас, мультикультуралізм також вимагає ефективних механізмів для подолання соціальних бар'єрів і для створення умов, де всі громадяни, незалежно від етнічного походження, можуть відчувати себе рівноправними членами суспільства.

РОЗДІЛ 2

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ДИЗАЙН ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ СЕРБІЯ

2.1. Етнонаціональна структура сербського суспільства.

Розпад Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії (далі – СФРЮ) супроводжувався жорстокими збройними конфліктами, які поставили перед істориками та політологами важливі питання щодо справжніх причин міжетнічного протистояння та необхідності розробки ефективних механізмів для запобігання етнополітичним кризам без застосування силових методів у складному етнонаціональному середовищі. Історія трансформацій Югославії мала кілька етапів, проте особливо важливим був період 1980-х років. Подібно до Радянського Союзу в період перебудови, СФРЮ намагалася модернізувати свою економічну та політичну систему, зберігаючи при цьому багатонаціональну єдність. Однак ця спроба завершилася невдало – СФРЮ розпалася, і процеси значних змін продовжилися вже в нових державах, що утворилися після її розпаду [5, с. 8].

Структурні чинники югославської кризи багато в чому були зумовлені специфікою етнополітики СФРЮ, яка шукала баланс між основними національними групами – сербами та хорватами. Щоб уникнути посилення впливу цих груп, центральна влада вдавалася до штучних маневрів, спрямованих на обмеження національних амбіцій сербів і меншою мірою хорватів. Такі дії давали переваги деяким етнічним меншинам, наприклад, угорцям та албанцям, які мали високий рівень національно-культурної автономії в соціалістичній Югославії.

Відповідно до типології українського політолога Р. Коршука, Республіка Сербія (далі – РС) належить до країн із поліетнічним населенням, де домінує етнічна група – серби, але також проживає багато представників інших етнічних меншин [22]. За даними перепису населення 2022 року (проводився з 1 по 31

жовтня, а офіційні результати були опубліковані 28 квітня 2023 року – М.Ж.), у країні мешкало 6 647 003 особи, з яких 5 360 239 (80,64 %) ідентифікували себе сербами (див. Додаток А). Серед найбільших національних меншин були угорці (184 442 особи, або 2,77 %), босняки (153 801 особа, або 2,31 %) та роми (131 936 осіб, або 1,98 %) [5, с. 8–9; 34].

Слід зазначити, що, порівняно з даними перепису 2011 року, населення Сербії було дещо більшим – 7 186 862 особи, з яких 5 988 093 (83,32 %) ідентифікували себе як серби. Найбільшими етнічними меншини на той час були угорці (253 889 осіб, або 3,53 %), роми (147 604 особи, або 2,05 %) та босняки (145 278 осіб, або 2,02 %). У порівнянні з 2011 роком, у 2022 році чисельність боснійської меншини зросла на 5,87 %, що дозволило їй піднятися на третє місце після угорців, тоді як кількість ромів скоротилася на 10,61 %, опустивши їх на четверте місце в етнонаціональній структурі сербського суспільства. Також варто звернути увагу на динамічне зростання чисельності албанської національної меншини: у 2011 році албанцями себе ідентифікували лише 5 809 осіб, тоді як у 2022 році їхня чисельність зросла до 61 687 осіб (+961,92 %) [5, с. 9; 34].

Серед менш численних національних меншин у Сербії виділяються міноритарні громади словаків (41 730 осіб), хорватів (39 107 осіб), югославів (27 143 особи), румунів (23 044 особи), влахів (21 013 осіб), чорногорців (20 238 осіб), македонців (14 767 осіб), мусульман (13 011 осіб), болгар (12 918 осіб), русинів (11 483 особи), буневців (11 104 особи) та росіян (10 486 осіб).

За статистикою, найбільшою етнічною меншиною в Сербії є угорці, які переважно проживають на півночі країни, в Автономному краї Воєводина (182 321 особа). Зокрема, в Північно-Бацькому окрузі (адміністративний центр Суботиця) угорська громада складає більшість населення (56 973 особи). Значна концентрація угорців також спостерігається в Північно-Банатському окрузі (Кікінда, 50 643 особи) та Південно-Бацькому окрузі (Новий Сад, 35 356 осіб). Угорська громада також представлена в Середньо-Банатському окрузі (Зренянин, 15 765 осіб),

Західно-Бацькому окрузі (Сомбор, 11 846 осіб), Південно-Банатському окрузі (Панчево, 8 782 особи) та Сремському окрузі (Сремська Митровиця, 2 956 осіб) (див. Додаток Б).

Таблиця 2.1.

Етнонаціональна структура сербського суспільства (2011–2022 роки)

[34].

<i>Етнічні групи</i>	<i>Переписи населення</i>			
	<i>2011</i>		<i>2022</i>	
	<i>Всього</i>	<i>%</i>	<i>Всього</i>	<i>%</i>
Серби	5 988 150	83,32	5 360 239	80,64
Угорці	253 899	3,53	184 442	2,77
Роми	147 604	2,05	131 936	1,98
Босняки	145 278	2,02	153 801	2,31
Хорвати	57 900	0,81	39 107	0,59
Словаки	52 750	0,73	41 730	0,63
Чорногорці	38 527	0,54	20 238	0,30
Влахи	35 330	0,49	21 013	0,32
Румуни	29 332	0,41	23 044	0,35
Югослави	23 303	0,32	27 143	0,41
Македонці	22 755	0,32	14 767	0,22
Мусульмани	22 301	0,31	13 011	0,20
Болгари	18 543	0,26	12 918	0,19
Буневці	16 706	0,23	11 104	0,17
<i>Русини</i>	<i>14 246</i>	<i>0,20</i>	<i>11 483</i>	<i>0,17</i>
Росіяни	3 247	0,05	10 486	0,16
Горанці	7 767	0,11	7 700	0,12
Албанці	5 809	0,08	61 687	0,93
<i>Українці</i>	<i>4 903</i>	<i>0,07</i>	<i>3 969</i>	<i>0,06</i>
Німці	4 064	0,06	2 573	0,04

Продовження таблиці 2.1.

Словенці	4 033	0,06	2829	0,04
Інші	17 558	0,24	21 643	0,33
Регіональна приналежність	30 771	0,43	11 929	0,18
Невизначені	160 346	2,23	136 198	2,05
Незрозумілі	81 740	1,14	322 013	4,84
Загалом	7 186 862	100,0	6 647 003	100,0

Боснійська національна меншина є другою за чисельністю. Найбільше босняків проживає в Регіоні Шумадія та Західна Сербія (151 374 особи), особливо в Рашському окрузі (Кралево, 115 640 осіб) та Златиборському окрузі (Ужице, 35 346 осіб). Третьою за чисельністю національною меншиною є роми, які переважно мешкають у Регіоні Південна та Східна Сербія (50 671 особа) та в Автономному краї Воєводина (40 938 осіб). Найбільша їх кількість спостерігається в Ябланицькому окрузі (10 542 особи) та Пчинському окрузі (10 877 осіб), де роми складають значну частину населення (див. Додаток В).

Зазначимо, що на офіційному рівні в Республіці Сербія визнаються 24 етнічні (національні) меншини, які включені до «Реєстру національних рад національних меншин» (*«Регистар националних савета националних мањина»*) [10].

2.2. Коституційно-правовий статус етнічних меншин Сербії.

Забезпечення прав і свобод, а також захист національних меншин від дискримінації регулюється «Законом про захист прав та свобод національних меншин» від 4 липня 2018 року (*«Закон о заштити права и слобода националних мањина»*) [9]. Зокрема, цей Закон надає чітке визначення терміну «національна меншина».

Відтак, стаття 2 цього Закону визначає, що «національна меншина» – це будь-яка група громадян РС, яка є достатньо представлена за чисельністю, навіть якщо вона складає меншість на території країни. Ця група належить до однієї з населених груп, яка має тривалий і міцний зв'язок із територією РС та характеризується

такими ознаками, як мова, культура, національна чи етнічна приналежність, походження або релігія, що відрізняють її від більшості населення. Члени такої групи також відзначаються спільною турботою про збереження своєї ідентичності, включаючи культуру, традиції, мову чи релігію [5, с. 10; 9].

Згідно з «Законом про культуру», національним меншинам надається право створювати національно-культурні товариства та інші громадські організації для підтримки свого національного розвитку [61]. Відповідно до «Закону про національні ради національних меншин», ці ради займаються охороною культурних, мовних, освітніх та телекомунікаційних інтересів меншин. Потреба в лібералізації етнополітики після «демаршу Косова» призвела до змін у правилах використання мов, зокрема на рівні місцевого самоврядування, де мови національних меншин можуть використовуватися на рівні з державною сербською [19].

Одним із важливих нормативних актів для забезпечення етнополітики РС став «Закон про заборону дискримінації», що набув чинності 1 січня 2010 року, який забороняє дискримінацію національних меншин, зокрема на основі національної, етнічної чи мовної приналежності. Національні меншини мають право брати участь у процесі прийняття рішень або самостійно вирішувати питання, що стосуються їх культурних потреб. Для цього з 2003 року меншини можуть створювати власні ради для реалізації самоуправління в сферах культури, освіти, інформації та офіційного використання мови і писемності [19].

Важливим кроком є ратифікація Рамкової конвенції про захист прав національних меншин, що дозволяє Сербії просуватися у позитивному напрямку в цій сфері на основі періодичних звітів щодо виконання Конвенції. Було створено ряд інституцій, які займаються питаннями національних меншин. Проте, згідно з останніми моніторинговими циклами та відповідними рекомендаціями, виявляються певні проблеми в процесах залучення національних меншин до управлінських структур, а також у таких сферах, як використання мов, освіта, медіа,

діяльність рад національних меншин, інтеграція та забезпечення прав ромської громади [19].

Щодо конституційно-правового статусу політичних партій у Республіці Сербія, то його регулює «Закон про політичні партії» («*Закон о политичким странкама*») [8]. Відтак, стаття 2 цього Закону пояснює поняття «політична партія» наступним чином: «Політична партія в розумінні цього Закону є вільним і добровільним об'єднанням громадян асоціацій, заснованих з метою досягнення політичних цілей шляхом демократичного формування політичне волевиявлення громадян та участь у виборах» [8].

Організація діяльності та функціонування політичних партій регулюється статтею 4 цього Закону, де зазначено: «Політична партія створюється та діє виключно на основі територіального принципу. Її діяльність не може бути спрямована на насильницьке повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності РС, порушення гарантованих прав людини та національних меншин, а також на підбурювання чи розпалювання расової, національної або релігійної ненависті. Політична партія не має права безпосередньо здійснювати владу чи підпорядковувати її собі». Крім того, відповідно до статті 5, політична партія отримує статус юридичної особи з моменту внесення до Реєстру політичних партій. Її діяльність розпочинається з дня реєстрації в цьому Реєстрі [8].

Задля створення політичної партії, відповідно до Закону, статті 8, її кількість повинна становити 10 тис. осіб: «Політичну партію можуть заснувати щонайменше 10 000 громадян РС, які є повнолітніми та дієздатними», проте, це не стосується партій національних меншин, так як їхній поріг для створення політичної партії, повинен складати 1 тис. осіб.

Згідно з «Законом про захист прав і свобод національних меншин» (ст. 4, ч. 2), РС зобов'язується створювати умови для ефективної участі національних меншин у політичному житті, забезпечувати їхнє представництво в Національних зборах, а також пропорційне представництво в органах влади автономних провінцій

та місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства. Окремо у Законі наголошується на статусі ромської етнічної громади: «Державні органи прийматимуть нормативно-правові акти та вживатимуть заходів, передбачених частиною першою цієї статті, з метою покращення становища осіб, що належать до ромської національної меншини» [9]. Механізми, спрямовані на забезпечення соціальної інтеграції національних меншин, можна поділити на такі категорії: 1) політична участь на всіх рівнях державного управління; 2) забезпечення рівного доступу до соціальної мобільності для всіх верств населення; 3) право на реалізацію культурної автономії; 4) впровадження механізмів позитивної дискримінації у сфері працевлаштування, зокрема в державному секторі. Соціальна інтеграція передбачає активну взаємодію між національними меншинами та етнічною більшістю (сербами), що сприяє зменшенню сегрегації меншин і підвищенню рівня соціальної згуртованості [9].

Основним нормативним актом, що регулює виборчий процес у Республіці Сербія, є «Закон про вибори народних депутатів» («Закон о избору народних посланика»). [7] Цей закон встановлює механізми проведення чесних і прозорих виборів на основі пропорційної системи представництва, що забезпечує можливість участі різних політичних партій та національних меншин у політичному житті країни. Ключову роль у гарантуванні справедливості виборчого процесу та дотриманні виборчого законодавства відіграють незалежні органи, зокрема «Республіканська виборча комісія».

Відповідно до «Закону про вибори народних депутатів», резервація місць в парламенті здійснюється наступним чином: «Республіканська виборча комісія розподіляє мандати за системою найвищого коефіцієнта. Мандати розподіляються шляхом ділення загальної кількості голосів, отриманих кожним виборчим списком, на числа від одиниці до 250. Отримані частки сортуються за величиною, при цьому враховуються 250 найбільших часток. Кожен виборчий список отримує стільки мандатів, скільки на нього припадає цих часток. Якщо два виборчі списки або

більше виборчих списків отримують однакові частки, на основі яких присуджується один мандат і більше не розподілених мандатів, мандат надається списку, який набрав найбільшу загальну кількість голосів. Якщо жоден виборчий список не набрав не менш як 3 % голосів, розподіл здійснюється в порядку, визначеному п. 1-3 цієї статті» [7].

2.3. Мовна політика в Сербії.

У Республіці Сербія офіційною мовою є сербська, а офіційною абеткою – кирилиця (ст. 10). [38] Представники національних меншин мають гарантоване право використовувати свою рідну мову як у приватному житті, так і в публічній сфері (ст. 10). На територіях одиниць місцевого самоврядування (див. Додатки Д, Е), де історично проживають національні меншини, їхні мови та писемність можуть набувати статусу рівноправних в офіційному вжитку. Органи місцевого самоврядування зобов'язані включити мову та писемність національної меншини до офіційного використання, якщо за результатами останнього перепису населення частка представників цієї меншини становить не менше 15% від загальної кількості жителів [38].

Органи місцевого самоврядування зобов'язані ввести мову та писемність національної меншини в офіційний обіг не пізніше ніж через 90 днів з моменту підтвердження виконання вимог, встановлених законом. У тих місцевих самоврядуваннях, де на момент ухвалення закону мова національної меншини вже мала офіційний статус, вона зберігає цей статус і надалі (ст. 11) [10]. Національні ради національних меншин беруть участь у розробці навчальних програм із дисциплін, що відображають культурну самобутність національних меншин. Це стосується викладання мовою національних меншин, двомовного навчання та вивчення мови з елементами національної культури. Ця діяльність здійснюється відповідно до нормативно-правових актів, які регулюють створення навчальних програм для національних меншин [10].

Представники національних меншин мають право отримувати виховання та освіту рідною мовою, зокрема в дошкільних, початкових і середніх навчальних закладах. Для реалізації цього права може встановлюватися мінімальна кількість учнів у групі або класі. При цьому допускається, щоб ця кількість була меншою за встановлений законодавством загальний мінімум, що дозволяє забезпечити належні умови для навчання та виховання мовою національної меншини [5, с. 10].

Навчання мовою національної меншини не виключає обов'язкового вивчення сербської мови. Навчальні програми, спрямовані на забезпечення освіти мовою національної меншини, включатимуть національно орієнтований зміст, зокрема теми, пов'язані з історією, мистецтвом і культурою цієї меншини (ст. 13). Для підтримки навчання мовами національних меншин у рамках вищої освіти передбачено розробку спеціалізованих програм підготовки вихователів і вчителів. Ця діяльність здійснюватиметься відповідно до закону, який регулює сферу вищої освіти (ст. 14) [9].

Національні меншини мають право брати участь у процесі прийняття рішень, а також самостійно вирішувати питання, що стосуються їх культурних потреб. З цією метою з 2003 року національні меншини мають право створювати власні ради, що забезпечують їх самоврядування в сферах культури, освіти, інформації, а також у питанні офіційного використання мови та писемності [19].

Закон гарантує рівні права для всіх громадян, незалежно від їх національної приналежності. Він передбачає свободу вибору та використання імен рідною мовою, право користуватися мовою меншини, до якої належить громадянин, здобувати освіту рідною мовою, а також забезпечує права в сфері культури та збереження традицій. Окрім цього, закон передбачає створення Національних рад для представників меншин. Окремі положення щодо цих прав кодифіковані в галузевих законах, наприклад, у законі про освіту, який регулює створення навчальних закладів для представників меншин [47, с. 64–65].

Ці права додатково закріплені ст. 27 Статуту Автономного краю (далі – АК) Воєводина, яка передбачає використання в офіційній діяльності провінційних органів влади та установ, окрім сербської мови та кириличної писемності, також хорватської, угорської, словацької, румунської та русинської мов. У рамках цього положення провінційні установи мають можливість встановлювати додаткові вимоги до мовної підготовки своїх працівників [34].

2.4. Структура етнополітичного менеджменту Республіки Сербія.

Структуру етнополітичного менеджменту описує «Закон про національні ради національних меншин»/«*Закон о националних савета националних мањина*». Окремий (другий) розділ цього Закону визначає наступну структуру, до якої входять: 1) Голова Національної ради; 2) Виконавчий комітет Національної ради; 3) Комітети з питань освіти, культури, інформації та офіційного вжитку мови і письма (ст. 7) [5, с. 11].

Національна рада має не менше 15 й не більше 35 членів у випадках, якщо національна меншина: 1) становить менше 10 тис. осіб за результатами останнього перепису населення, то національна рада складається з 15 осіб; 2) за результатами останнього перепису населення перевищує 10 тис., але менше 20 тис. осіб, національна рада складається з 19 осіб; 3) за результатами останнього перепису населення становить від 20 000 до 50 000 осіб, національна рада складається з 23 осіб; 4) за результатами останнього перепису населення становить від 50 000 до 100 000 осіб, національна рада складається з 29 членів; 5) за результатами останнього перепису населення перевищує 100 тис. осіб, національна рада складається з 35 осіб (ст. 9) [10].

Згідно з «Законом про національні ради національних меншин», Національна рада має право створювати заклади виховання, освіти, а також учнівське та студентське середовище і здійснювати повноваження засновника цих установ. Вказані установи можуть бути засновані Національною радою як самостійно, так і

спільно з республікою, автономною провінцією, органами місцевого самоврядування чи іншими юридичними особами відповідно до чинного законодавства. Республіка, автономна провінція та органи місцевого самоврядування, які є засновниками таких установ, можуть передати частково або повністю свої засновницькі права на Національну раду, якщо ці установи мають особливе значення для національної меншини.

Ради національних меншин є юридичними особами. Крім рад, законодавство передбачає створення також громадських парламентів, депутати яких збираються щомісяця для обговорення та вирішення актуальних питань у сферах освіти, культури та інформації. Представники двадцяти національних меншин сформували свої ради національних меншин, які активно співпрацюють з органами державної влади [19].

Установа, зазначена у частині першій цієї статті, може бути оголошена: 1) по одному закладу початкової та середньої освіти та виховання, в якому навчання ведеться мовою національної меншини, тобто також мовою національної меншини, якщо кількість закладів місцевого самоврядування, в яких навчання здійснюється також ведеться мовою національної меншини менше чотирьох; 2) не більше 1/4 загальної кількості закладів початкової та середньої освіти, у яких навчання ведеться мовою національної меншини, якщо кількість закладів місцевого самоврядування та державного управління здійснюється мовою національної меншини, яка перевищує чотири; 3) початкова школа, у якій не менше 1/3 учнів навчається мовою національної меншини, та середня школа, у якій не менше 90 учнів навчаються мовою національної меншини, за наявності закладу певної рівень освіти в органах місцевого самоврядування, яка оголошена закладом особливого значення для освіти національної меншини [10].

Положення цієї статті також поширюються на заклади, де вивчається мова або мовлення з елементами національної культури, навіть якщо мова національної меншини не викладається. Згідно з «Законом про захист прав і свобод національних

меншин» (ч. 2, ст. 4), РС забезпечує умови для ефективної участі представників національних меншин у політичному житті, їх представництво в Національних зборах, а також пропорційне представництво національних меншин у зборах автономних провінцій та органах місцевого самоврядування відповідно до законодавства. Особливу увагу в цьому Законі приділено статусу ромської національної меншини, де зазначено, що органи влади повинні приймати нормативно-правові акти та вживати заходів для покращення становища ромів.

Механізми соціальної інтеграції можна класифікувати за кількома категоріями: 1) політична участь на всіх рівнях управління; 2) безперешкодна соціальна мобільність; 3) право на культурну автономію; 4) механізми позитивної дискримінації у працевлаштуванні, зокрема в державному секторі. Така інтеграція передбачає високий рівень взаємодії між меншиною та більшістю, що зменшує сегрегацію національних меншин та зміцнює соціальну згуртованість. Хоча Сербія має розвинене законодавство щодо прав національних меншин, на практиці існують певні проблеми та нюанси, що потребують подальшої уваги [10].

У висновку до другого розділу можна зазначити, що розпад СФРЮ став серйозним викликом для міжнародної політики та етнополітики, оскільки він супроводжувався жорстокими конфліктами, що були спричинені складним етнонаціональним середовищем. Важливими аспектами цього процесу стали спроби зберегти багатонаціональну єдність у країні, що в результаті призвели до кризових ситуацій, де етнічні та культурні групи стали основними суб'єктами конфлікту. Основні причини цих проблем полягали в недостатньо ефективних механізмах для управління міжетнічними відносинами та національними амбіціями, що виявилися в численних суперечках між основними національними групами, такими як серби та хорвати. У сучасній Сербії спостерігається складна етнонаціональна ситуація, де серби складають більшість, але є численні меншинні громади, серед яких особливе місце займають угорці, босняки та роми. Усі ці групи мають значну культурну та національну самобутність і проживають в різних

частинах країни, що створює певні виклики для державної політики щодо інтеграції та збереження єдності в суспільстві. Зростання чисельності деяких меншин, таких як албанці, також свідчить про динамічні зміни в етнічному складі. Визнання 24 етнічних меншин на офіційному рівні свідчить про важливість створення механізмів для забезпечення рівності та прав усіх громадян.

Законодавство РС забезпечує значний рівень захисту прав національних меншин, регулюючи їх права на освіту, культуру, мовні права та участь у політичному житті. Прийняття важливих законів, таких як «Закон про захист прав і свобод національних меншин», «Закон про культуру» та «Закон про заборону дискримінації», демонструє прагнення країни до інтеграції національних меншин в усі сфери суспільного життя. Однак, незважаючи на позитивні кроки, на основі останніх моніторингових звітів, залишаються певні виклики, зокрема в галузях інтеграції меншин, використання мов та забезпечення прав ромської громади. Значним досягненням є розвиток інституцій, які займаються захистом прав меншин, а також можливість створення національно-культурних товариств, що сприяє збереженню та розвитку їх культурної ідентичності. Законодавство також гарантує участь національних меншин у політичному житті через представництво в Народній скупщині та місцевих органах влади. Попри існуючі проблеми у забезпеченні ефективної інтеграції національних меншин, Сербія продовжує рухатися в напрямку покращення правового статусу меншин та зміцнення соціальної згуртованості, що є важливим кроком до більш інклюзивного та справедливого суспільства.

РС демонструє системний підхід до захисту мовних і культурних прав національних меншин. Законодавство країни гарантує рівні права для всіх громадян незалежно від національної приналежності, зокрема право на використання рідної мови, освіту рідною мовою, збереження культурної самобутності та традицій. Особливою є роль місцевого самоврядування, яке забезпечує рівноправний статус мов меншин у регіонах, де їх представники становлять значну частину населення.

У таких регіонах мови меншин набувають офіційного статусу поряд із сербською. Статут АК Воєводина додатково закріплює багатомовність, офіційно визнаючи хорватську, угорську, словацьку, румунську та русинську мови. Національні ради меншин отримали широкі повноваження у сфері культури, освіти та інформації, що сприяє їхньому самоврядуванню та забезпечує інтеграцію в суспільство при збереженні національної ідентичності. Сербія створює правові та інституційні основи для гармонійного співіснування національних меншин та домінуючої етнічної групи.

Варто відмітити, що Сербія має розвинену законодавчу базу для підтримки прав національних меншин, зокрема через «Закон про національні ради національних меншин» та інші нормативні акти. Ці закони створюють чітку структуру для забезпечення культурної, освітньої та політичної автономії меншин, зокрема через створення національних рад, органів управління та закладів освіти. Важливою є також роль держави у забезпеченні пропорційного представництва меншин у політичних органах та активної участі в процесах соціальної інтеграції, які сприяють зменшенню сегрегації та зміцненню соціальної згуртованості. Однак, незважаючи на наявність законодавчої підтримки, існують проблеми в реалізації цих прав на практиці, що вимагає подальшого удосконалення політики та законодавства для забезпечення повного і ефективного виконання прав національних меншин у Сербії.

РОЗДІЛ 3

ПОЛІТИЧНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО ЕТНІЧНИХ МЕНШИН ТА ПОЛІТИЗАЦІЯ ЕТНІЧНОСТІ В СЕРБІЇ

3.1. Парламентське представництво етнічних громад Сербії.

Існує широкий спектр прав національних меншин, які гарантуються законом (як індивідуальні, так і колективні права), і створено механізми для їх реалізації. Однак ця політика не призвела до покращення взаємодії між більшістю та меншістю, а навпаки – знизила рівень інтеграції національних меншин порівняно з часами комуністичного правління. Основну відповідальність за цю ситуацію несе більшість, яка володіє основною політичною владою, але також повинні нести відповідальність і представники національних меншин. У Сербії інтереси меншин представляють політичні партії, через які вони реалізують своє право на політичне представництво, що робить їх основними учасниками політичної інтеграції, а також національні ради, через які меншини можуть реалізовувати право на культурну автономію, відіграючи важливу роль у процесі соціальної інтеграції [27, с. 144].

Організація роботи та діяльність політичних партій регулюється статтею 4 «Закону про політичні партії»/«Закон о политичким странкама», згідно з якою політичні партії організовуються та діють виключно за територіальним принципом. Вони не мають права здійснювати діяльність, спрямовану на насильницьке повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності РС, порушення прав людини чи прав меншин, а також на підбурювання до расової, національної чи релігійної ненависті [8]. Політична партія не може безпосередньо здійснювати державну владу або підпорядковувати її собі. Згідно зі статтею 5 цього Закону, політична партія набуває статусу юридичної особи з моменту внесення запису до «Реєстру політичних партій» [17].

Сербський законодавець окреслює, що для створення політичної партії необхідно 10 тис. «громадян РС, які є повнолітніми та дієздатними» (стаття 8). Проте це не стосується партій етнічних (національних) меншин, оскільки для створення політичної партії для них передбачений інший поріг – 1 тис. осіб.

Згідно зі статтею 4 частиною 2 «Закону про захист прав і свобод національних меншин»/«*Закон о заштити права и слобода националних мањина*», держава Сербія забезпечує умови для ефективної участі представників національних меншин у політичному житті. Це включає їх представництво в Національних зборах та пропорційне представництво національних меншин у зборах автономних провінцій та органах місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства [9].

Станом на 2024 рік у «Реєстрі політичних партій» Сербії зафіксовано 120 політичних партій. За результатами парламентських виборів 2023 року, у національному парламенті Сербії представлені 35 партій, зокрема партії національних меншин. Серед партій національних меншин, що мають представництво в парламенті, є угорська, боснійська, албанська, а також югославська та російська національні меншини.

За результатами парламентських виборів 3 квітня 2022 року в Народну Скупщину Сербії пройшла урядова коаліція «Разом ми зможемо все», до складу якої увійшли «Сербська передова партія», «Єдина Сербія» та інші партії. Ця коаліція залишається домінуючою політичною силою в Сербії. Другою за значущістю є опозиційна коаліція «Об'єднані заради перемоги Сербії», до складу якої входять «Союз за Сербію» та «Об'єднана опозиція Сербії». Третьою силою в парламенті стала коаліція «Івіца Дачич – прем'єр-міністр Сербії», що включає «Соціалістичну партію Сербії», «Єдину Сербію» та «Зелених Сербії». Четвертою силою була коаліція «Національно-демократична альтернатива», до складу якої входять «Демократична партія Сербії» та «Нова демократична партія Сербії». Також на парламентських виборах 2022 року в парламент потрапила нова партія «Можемо», а також нова коаліція «Двері–РВКС» («Двері–Рух відновлення

Королівства Сербія»), що складається з «Партії Сербський рух Двері» та «Руху за відновлення Королівства Сербії». Останнє місце посіла партія «Заветники» [32].

Таблиця 3.1.

Результати парламентських виборів 2022 року [32].

<i>Назва партії / блоку (рік створення)</i>	<i>Лідер</i>	<i>Кількість депутатських місць</i>	<i>Результат, %</i>	<i>Ідеологія</i>
Разом ми зможемо все/ <i>Заједно можемо све</i> (2022)	Даніка Груїчич/ <i>Даница Груїчич</i>	120 (-68)	44,27	Популізм, неолібералізм
Об'єднані заради перемоги Сербії/ <i>Уједињени за победу Србије</i> (нова партія, 2022)	Марініка Тепіч/ <i>Мариника Тепић</i>	38	14,09	Популізм
Івіца Дачич – прем'єр-міністр Сербії/ <i>Ивица Дачић – Премијер Србије</i> (2008)	Івіца Дачич/ <i>Ивица Дачић</i>	31 (-1)	11,79	Антикорупція
Національно-демократична альтернатива/ <i>Национално демократска алтернатива</i> (2021)	Мілош Йованович/ <i>Милош Јовановић</i>	15 (+15)	5,54	Національний консерватизм
Ми повинні (Сербія)/ <i>Морамо (Србија)</i> (нова партія, 2022)	Біляна Стойкович/ <i>Биљана Стојковић</i>	13	4,84	«Зелена політика»
Двері–РВКС/ <i>Двери–ПОКС</i> (нова коаліція, 2022)	Бошко Обрадович/ <i>Бошко Обрадовић</i>	10	3,92	Націоналізм
Сербська партія Заветники/ <i>Српска странка Заветници</i> (2012)	Міліца Джурчевіч Стаменовскі/ <i>Милица Ђурђевић Стаменковски</i>	10 (+10)	3,82	Ультранаціоналізм

Продовження таблиці 3.1.

<i>Партії етнічних (національних) меншин</i>				
Союз воєводинських угорців/ <i>Савез војвођанских Мађара</i> (1994)	Балінт Пастор/ <i>Балинт Пастор</i>	5 (-4)	1,63	Права меншин, регіоналізм, консерватизм
Спадщина муфтія – Партія справедливості та примирення/ <i>Муфтијин аманет – Странка правде и помирења</i> (2010)	Усаме Зукорліч/ <i>Усаме Зукорлић</i>	3 (-1)	0,97	Права меншин, ліберал-консерватизм
Разом за Воєводину/ <i>Заједно за Војводину</i> (2011) + Демократичний союз хорватів у Воєводині/ <i>Демократитски савез Хрвата у Војводини</i> (1990)	Олена Папуга/ <i>Олена Папуга</i> та Томислав Жигманов/ <i>Томислав Жигманов</i>	2 (+2)	0,65	Права меншин, автономізм, соціал-демократія
Партія демократичної дії Санджаку/ <i>Странка демократске акције Саџака</i> (1990)	Еніс Імамович/ <i>Енис Имамовић</i>	2 (-1)	0,56	Права меншин, націоналізм, автономізм
Коаліція албанців долини Прешево/ <i>Коалиција Албанаца Прешевске долине</i> (2007)	Шаїп Камбери/ <i>Шаип Камбери</i>	1 (-2)	0,28	Права меншин, автономізм

Партії, що представляють інтереси національних меншин, включають «Союз воєводинських угорців», який захищає права угорської етнічної меншини, «Спадщина муфтія – Партія справедливості та примирення», що представляє боснійську національну меншину, а також «Партія демократичної дії Санджаку». Коаліція партій «Разом за Воєводину» та «Демократичний союз хорватів у Воєводині» виступає за інтереси русинської й хорватської меншин. Крім того, «Коаліція албанців долини Прешево» представляє інтереси албанської національної меншини.

За результатами парламентських виборів 11 грудня 2023 року ситуація зазнала деяких змін. Початково вибори планувалося провести 30 квітня 2026 року, але президент Сербії Олександр Вучич розпустив парламент і призначив позачергові вибори для зміцнення своєї влади. Однак значних змін у політичному ландшафті не відбулося. У парламенті знову домінує урядова коаліція, але під новою назвою «Сербія не повинна зупинятися». Другою політичною силою стала

коаліція «Сербія проти насильства», а третьою – коаліція Соціалістичної партії Сербії «Івіца Дачич – прем'єр-міністр Сербії». Четвертою залишилася коаліція «Національно-демократична альтернатива», а п'ятою – нова партія «Ми – Голос із народу».

Серед партій національних меншин, лідерство зберігає «Союз воєводинських угорців», який представляє угорську національну меншину. Друге місце займає нова коаліція «Спадщина муфтїя – Партія справедливості та примирення» і «Демократичний союз хорватів у Воєводині», яка об'єднала боснійську та хорватську національні меншини. Третю позицію займає «Партія демократичної дії Санджаку», яка представляє боснійську меншину. Четвертою за популярністю є «Коаліція албанців долини Прешево», яка захищає інтереси албанської національної меншини. Останньою є новостворена коаліція «Коаліція РП–НКПЮ–СМКЮ» («Коаліція Російська партія–Нова комуністична партія Югославії–Союз молодих комуністів Югославії»), яка об'єднує представників російської національної меншини та комуністів Югославії (представництво югославської національної меншини) і вперше пройшла в парламент [32].

Таблиця 3.2.

Результати парламентських виборів 2023 року [32].

<i>Назва партії / блоку (рік створення)</i>	<i>Лідер</i>	<i>Кількість депутатських місць</i>	<i>Результат, %</i>	<i>Ідеологія</i>
Сербія не повинна зупинятися/ <i>Србија не сме да стане</i> (2023)	Мілош Вучевич/ <i>Милош Вучевић</i>	129 (+9)	46,75	Популізм, неолібералізм
Сербія проти насильства/ <i>Србија против насиља</i> (2023)	Марініка Тепіч/ <i>Мариника Тепић</i> та Мирослав Алексіч/ <i>Мирослав Алексић</i>	65 (+25)	23,66	Антикорупція, пан'європеїзм
Івіца Дачич – прем'єр-міністр Сербії/ <i>Ивица Дачић – Премијер Србије</i> (2008)	Івіца Дачич/ <i>Ивица Дачић</i>	18 (-13)	6,73	Популізм

Продовження таблиці 3.2.

Національно-демократична альтернатива/ <i>Национално демократска алтернатива</i> (2021)	Мілош Йованович/ <i>Милош Јовановић</i> і Воїслав Михайлович/ <i>Војислав Михаиловић</i>	13 (-1)	5,16	Національний консерватизм
Ми – Голос із народу/ <i>Ми – Глас из народа</i> (нова партія, 2023)	Бранимир Несторович/ <i>Бранимир Несторовић</i>	13 (+12)	4,82	Русофільство, правий популізм, консерватизм, сербський націоналізм
<i>Партії етнічних (національних) меншин</i>				
Союз воєводинських угорців/ <i>Савез војвођанских Мађара</i> (1994)	Балінт Пастор/ <i>Балинт Пастор</i>	6 (+1)	1,74	Права меншин, регіоналізм, консерватизм
Спадщина муфтія – Партія справедливості та примирення/ <i>Муфтијин аманет – Странка правде и помирења</i> (2010) + Демократичний союз хорватів у Воєводині/ <i>Демократски савез Хрвата у Војводини</i> (1990)	Усаме Зукорліч/ <i>Усаме Зукорлић</i> і Томіслав Жигманов/ <i>Томислав Жигманов</i>	2 (-2)	0,78	Права меншин, автономізм
Партія демократичної дії Санджаку/ <i>Странка демократске акције Санџака</i> (1990)	Сельма Кучевич/ <i>Селма Кучевић</i>	2	0,59	Права меншин, автономізм
Коаліція албанців долини Прешево (Політична боротьба албанців триває)/ <i>Коалиција Албанаца Прешевске долине (Политичка борба Албанаца се наставља)</i> (2007)	Шаїп Камбері/ <i>Шаип Камбери</i>	1	0,36	Права меншин, автономізм
Коаліція РП–НКПЮ–СМКЮ/ <i>Коалиција РС–НКПЈ–СКОЈ</i> (нова коаліція, 2023)	Слободан Ніколіч/ <i>Слободан Николић</i>	1 (+1)	0,31	Права меншин, русофільство, соціальний консерватизм, євроскептицизм, євразійство

3.2. Специфіка функціонування публічної влади в Автономному краю Воєводина.

Одними з ключових питань сучасної Сербії є організація державного апарату та децентралізація влади. Історично децентралізація часто не отримувала належної уваги або ставалася об'єктом прихованих негативних цілей. Це питання часто використовують для маніпуляцій. Наприклад, іноді децентралізацію подають як спосіб створити окрему державу всередині існуючої або як інструмент для узаконення корупційних практик на місцевому рівні. Також за ініціативами децентралізації часто стоїть політичний популізм, який критикує дії центральної влади в Белграді. Багато таких пропозицій є формальними відповідями на вимоги, наприклад, з боку Брюсселя, без урахування реальних потреб місцевих громад. Внаслідок цього замість вирішення проблем, такі ініціативи можуть призвести до їх загострення [6, с. 262].

Проблеми функціонування державного апарату Сербії мають численні корені. Основними з них є історична спадщина, пов'язана з державними структурами та розпадом СФРЮ і СРЮ, перехід від однопартійної до багатопартійної системи, політичне зловживання ідеологією, а також складний державний устрій, що включає республіку, монархію, автономії та регіони. Як і інші важливі теми публічного дискурсу, питання децентралізації в Сербії викликає поляризацію в суспільстві. Одні вважають її рішенням для багатьох проблем країни, інші – загрозою для її цілісності [29].

Що стосується публічної влади в Автономному краї Воєводина, то ситуація набагато складніша, ніж здається на перший погляд. У Воєводині активно розвивається ідея «автономізму». Для її прихильників, серед яких громадяни та політичні діячі, цей регіон є мультикультурним простором, який об'єднує різні етноси, мови та релігії. Вони розглядають Воєводину як приклад ефективного управління різноманіттям на європейському рівні і вважають, що вона повинна отримати відповідне конституційне та інституційне визнання своєї унікальної

ідентичності, включаючи гарантії автономії в законодавчій, виконавчій та частково судовій сферах. Однак існують й інші погляди, які сприймають Воєводину як частину «північної сербської провінції» або «Сербську Воєводину», розглядаючи її як власність сербської нації. Ці розділені погляди відображаються і в різних підходах до автономії регіону [48, р. 334].

Конституційний юрист М. Пайванчич та історик Р. Кончар підкреслюють важливість «процесу унітаризації югославської держави» після 1919 року, який, на їхню думку, став основною причиною політичних, національних та конституційних конфліктів. Ці конфлікти безпосередньо торкнулися і Воєводини, зокрема її економічних труднощів та конституційного статусу. У зв'язку з цим питання автономії Воєводини знову стало актуальним на політичному порядку денному провідних опозиційних партій країни. Критика централізації та авторитарного управління набула форми гасла «Воєводина для воєводинців», що сприяло розвитку ідеї перетворення Воєводини на конституційне утворення в межах першої Югославської держави. Це також призвело до спроби створити широкий політичний рух «Воєводинський фронт», учасники якого виступали за федералізацію Югославії та визнання Воєводини однією з її федеральних одиниць [48, р. 340].

Сербський юрист, професор та політик Ратко Маркович пов'язував другу хвилю автономістських рухів, що тривала з 1960-х до 1990-х років, з процесом федералізації Сербії. Цей процес перетворив автономні області на своєрідні «*corpus separatum*» у межах Сербії, створюючи умови для існування «республіки в республіці». Автономні регіони отримали елементи суверенітету, зокрема власну конституцію, конституційний суд, майже повну законодавчу владу на своїй території, а також виконавчу та судову владу. Ратко Маркович вважав, що конституційні зміни 1989 року були реакцією на тенденції послаблення єдності Сербії, метою яких було усунення деяких «абсурдів» у конституційному статусі автономних областей. Однак, на його думку, найбільш позитивні економічні та

соціальні результати провінційної автономії були досягнуті саме в період повної автономії Воєводини (1974–1989), коли регіон мав фактичну автономію, що надавала йому права суверенної одиниці [48, р. 341].

Питання територіальної автономії продовжує бути джерелом політичних суперечок і викликів у суспільстві. Оскільки центральні урядові структури не можуть повністю скасувати автономні повноваження провінцій, вони зазвичай намагаються обмежити конкуренцію та розподіл влади. Так сталося і з забезпеченням формальної автономії після ухвалення нової Конституції Сербії. Всі основні державотворчі партії країни задоволені такою формою «автономії без реальної автономії» для Воєводини. Як проєвропейські сили, такі як Демократична партія, так і євроскептичні, зокрема Нова демократична партія Сербії, а також противники європейської інтеграції, наприклад Сербська радикальна партія, підтримали нову конституцію, вбачаючи в ній рішення, яке має зміцнити державу та демократію в Сербії. Однак регіональні політичні сили, які діють переважно на рівні провінційної політики і прагнуть зменшити контроль центральної влади, висловили незадоволення. Вони критикували не лише недоліки конституційного тексту, а й ставили під сумнів легітимність вищого правового акту країни, оскільки більшість громадян Воєводини не підтримали конституційну пропозицію на референдумі [48, р. 347].

У зв'язку з цим, громадськість у Воєводині та Республіці Сербія постійно наголошує на необхідності конституційних реформ, які стають дедалі актуальнішими в контексті євроінтеграції країни. Наразі функціонування автономії та публічного представництва Воєводини закріплено Конституцією РС. Зокрема, стаття 182 зазначає, що «РС має Автономний край Воєводина та Автономний край Косово і Метохія. Нові автономні провінції можуть бути створені, а вже існуючі можуть бути скасовані або об'єднані в порядку, визначеному для зміни Конституції. Пропозиції щодо створення нових автономних провінцій, їх скасування чи злиття визначаються громадянами на референдумі відповідно до закону. Територія

автономних провінцій і умови, за яких можуть бути змінені кордони між провінціями, визначаються законом. Територія автономних провінцій не може бути змінена без згоди її громадян, висловленої на референдумі, відповідно до Закону» [38].

Стаття 183 Конституції Сербії регулює питання, що стосуються провінційного характеру, зазначаючи, що «Автономні провінції відповідно до Конституції та своїх статутів регулюють компетенцію, вибори, організацію та роботу створених ними органів і служб. Вони забезпечують реалізацію прав людини та меншин, визначають символіку провінції та спосіб її використання, розпоряджаються власністю провінцій у порядку, встановленому законом. Автономні провінції мають джерела доходів, надають кошти органам місцевого самоврядування для виконання покладених на них завдань, приймають власний бюджет і підсумковий звіт» (див. Додаток Г) [38].

Стаття 184 визначає питання фінансування та бюджету автономії: «Автономна провінція має власні доходи, які фінансують її повноваження. Види і розмір вихідних доходів автономних провінцій визначаються Законом. Закон також регулює участь автономних країв у частині доходів РС. Бюджет Автономної Провінції Воєводина становить щонайменше 7 % бюджету РС, при цьому три сьомих бюджету використовуються для фінансування капітальних видатків» [38].

Стаття 5 Конституції Сербії гарантує права політичних партій, визначаючи їх роль у демократичному формуванні політичної волі громадян: «Створення політичних партій є вільним. Забороняється діяльність політичних партій, спрямована на насильницьке повалення конституційного ладу, порушення гарантованих прав людини чи меншин, розпалювання расової, національної чи релігійної ворожнечі. Політичні партії не можуть безпосередньо здійснювати владу, а також підпорядковувати її собі» [38].

На сьогоднішній день, у Скупщині АК Воєводина національні меншини представлені тільки однією політичною партією «Союз воєводинських угорців»,

яка має 9 депутатів [30]. Ця партія виступає за: 1) право на внутрішнє самовизначення та принцип безпеки; 2) відновлення автономії для воєводинських угорців; 3) підтримку відновлення значної автономії Воєводини» [49, р. 344].

3.3. Проблеми політизації етнічності, етнонаціоналізму та етносепаратизму у Сербії.

Питання проблеми політизації етнічності, етнонаціоналізму та етносепаратизму в Республіці Сербія найсильніше проявляється в регіоні Косово і Метохія, де з 2008 року і по наш час існує самопроголошена Республіка Косово, хоча законодавчо цей регіон повністю підпорядковується Республіці Сербія.

Підґрунтя конфлікту між албанцями та сербами – передусім етнічне. Інші аспекти життя та пережитого досвіду є спільними, наприклад історія, релігія, культура та мова. Колискою своєї державності серби вважають Косово, що належить до території, здобутої ними в середні віки; на цій території була столиця середньовічної сербської держави. Крім того, резиденція православної церкви була в Печі. Церква була культурним центром державності, а також джерелом національної самосвідомості сербів. Наявність численних монастирів забезпечила косовським сербам те, що називали «сербським Єрусалимом». Для албанців Косово також було колискою як держави, так і нації. Зважаючи на це, албанці рішуче ототожнюють себе з іллірійцями. Це племінне населення населяло Косово в II столітті до нашої ери, тоді як слов'яни, від яких походять серби, прийшли в Косово в VI столітті. Цей історичний наратив сприймається албанцями і є основою їхніх претензій на територію як корінного народу. Сербів досі вважають «прибульцями, які запізнилися і позбавлені прав» [53; 54; 55]. А тому, ми можемо сказати, що одне з істотних джерел цього конфлікту є саме історична складова приналежності Косово, хоча, необхідно також підкреслити той факт, що як для сербів, так і для албанців Косово має сакральні символічні цінності.

З політичного погляду далека битва під Косовим визначила втрату колись незалежної сербської держави. Це ще більше відкинуло завойоване населення до того, що склало п'ятсот років підпорядкування та рабства Османській імперії, з 1459 року до початку двадцятого століття. Одним із результатів переходу Косово під владу Туреччини стало поступове загострення антагонізмів між албанцями та сербами. Цьому сприяла декретована турецьким урядом політика колонізації та ісламізації. У Косово це призвело до того, що албанці стали домінуючою етнічною групою. Вони активно приймали іслам на відміну від сербів. Через це турки розглядали албанців як привілейовану групу, тоді як серби, які залишилися православними, стали відчуженими [53; 54; 55].

На початку ХХ ст. ситуація різко змінилася на користь Сербії. Нова геополітична система, що виникла після Балканських та Першої світової війн, визначила подальшу долю Косово, яке було приєднане спочатку до Королівства Сербія, а пізніше до Королівства Югославія.

У СФРЮ, Косово мало політичний статус автономного регіону згідно з Конституцією 1974 року. На практиці це означало, що Косово стало повністю функціонуючим автономним урядом разом із запровадженням албанської навчальної програми до Сербської освітньої системи. Незважаючи на це, у 1980-х роках косовські албанці почали вимагати надання статусу республіки та рівноцінності з іншими республіками СФРЮ. Їхні вимоги не були взяті до уваги югославською владою. Головним чином це сталося завдяки реалізації програми централізації Косова президентом Сербії Слободаном Мілошевичем у 1989 році, а також енергійному захисту прав сербів, які проживали в регіоні [58]. А в 1990 році продовження такої політики та прийняття нової Конституції РС призвело до повного скасування автономії Косово, але в вересні 1991 року відбувся таємний референдум і була проголошена незалежність Республіки Косово.

Таблиця 3.3.

Сторони Косовського конфлікту (1998–1999) [50].

Група	Внутрішні зацікавлені сторони	
	Сербська	Албанська
<i>1. Органи державної влади</i>	<p>Союзна Республіка Югославія</p> <p><i>Президент:</i> Слободан Мілошевич.</p> <p><i>Прем'єр-міністр:</i> Момір Булатович.</p> <p><i>Вице-прем'єр-міністр:</i> Нікола Саїнович.</p> <p><i>Міністр внутрішніх справ:</i> Зоран Соколович.</p> <p>Республіка Сербія</p> <p><i>Президент Сербії:</i> Мілан Мілутинович.</p> <p><i>Прем'єр-міністр:</i> Мірко Мар'янович.</p> <p><i>Вице-прем'єр-міністри:</i> Мілован Боїч, Ратко Маркович, Драган Томіч, Воїслав Шешель, Томіслав Ніколіч.</p> <p><i>Міністр внутрішніх справ Сербії:</i> Влайко Строїлкович.</p>	<p>Самопроголошена Республіка Косово (1992)</p> <p><i>Президент:</i> Ібрагім Ругова (обраний президентом у 1992 році, переобраний у 1998 році).</p> <p><i>Прем'єр-міністр:</i> Буяр Букоші («прем'єр-міністр» уряду Косова у вигнанні в Німеччині).</p>
<i>2. Релігійні лідери</i>	<p><i>Глава сербської православної церкви</i></p> <p><i>Церква в Косово:</i> єпископ Артемій Радосавлевич.</p> <p><i>Настоятель сербського православного монастиря в Дечані:</i> отець Сава.</p>	Не вказано.

Продовження таблиці 3.3.

3. Ключові політичні партії	Косовський сербський рух опору: Момчило Трайкович. Косовський осередок Сербської радикальної партії: Раде Трайкович.	Демократична ліга Косово: Ібрагім Ругова. Об'єднана демократична ліга: Реджеп Кося. Парламентська партія Косова: Адем Демачі, Байрам Косумі.
4. Військові сили	Югославська Армія (Vojska Jugoslavija, або VJ): Слободан Мілошевич; ген. Драголюб Ойданич, начальник Генерального штабу ЮА. Поліція Сербії: Міністерство внутрішніх справ Республіки Сербія: Слободан Мілошевич; ген. Сретен Лукич, ген. Радомир Маркович Сербські воєнізовані формування: «Тигри» Аркана, «Білі орли» Шешеля.	Армія визволення Косова/Ushtria Çlirimtare e Kosovës, або UÇK: лідер повстанців Хашим Тачі, відомий під псевдонімом «Змія».

У наступному році вони запровадили таємне голосування до парламенту та президента. Ібрагім Ругова, лідер Демократичної ліги Косово (албанської опозиційної партії), був обраний першим президентом Республіки Косово.

Відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН № 1244, від 10 червня 1999 року, в Косово затверджувалась тимчасова адміністрація (з.2, п.5 Резолюції): «Створення тимчасової адміністрації у Косові як частини міжнародної громадянської присутності, під керуванням якої населення Косова зможе мати суттєву автономію в рамках Союзної Республіки Югославії згідно з рішенням Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй. Тимчасова адміністрація забезпечуватиме керівництво протягом

перехідного періоду, одночасно забезпечуючи та контролюючи створення тимчасових демократичних органів самоврядування з метою створення умов для налагодження мирного та нормального життя для всіх жителів Косова» [60].

Однак, 30 березня 2007 року Асамблея Косово ухвалила Декларацію, в якій зазначила, що «суверенітет є найкращим рішенням для Косова». («Резолюція має свою вагу також через те, як вона була ухвалена переважною більшістю голосів, тим самим доводячи європейську єдність, як сильний голос для завершення процесу, пов'язаного зі статусом Косова в Раді Безпеки ООН. Підтримка Європарламентом незалежності Косова є важливим кроком у прискоренні вирішення питання про статус Косово, доказом відповідальності інституцій Європейського Союзу за Косово, але також новим імпульсом за інтеграцію Косова в Європейський Союз» [44].

17 лютого 2008 року албанська влада АК Косова та Метохії в односторонньому порядку проголосила незалежність від Сербії та створення Республіки Косово. В той же день, почались протести проти незалежності Косово в Белграді, Новому Саді та інших містах РС, які продовжувались до 14 березня того ж року. В ході протестів було спроби прорватись до посольства США, напади на поліцейських, напади на пограничні блокпости НАТО, тощо.

Бачення цієї ситуації сербськими науковцями є неоднозначним, але проявляється побоювання щодо ситуації з повною незалежністю Косово: «Криза в Косово-Метохійській частині Сербії після завершення агресії НАТО в 1999 році, а потім проголошення незалежності в 2008 році в Пріштині самопроголошеними лідерами албанської національної меншини, триває зі змінною інтенсивністю.

Сербський науковець Миломір Степіч дає особисте визначення, що Косово і Метохія є для Сербії: «Косово-Метохійська частина Сербії має надзвичайно важливе геополітичне та геостратегічне положення. Ця територія є «серцем Балкан», а Балкани, як європейсько-азіатська ланка, є одним із найважливіших регіонів у світовому масштабі.» [36, с. 21].

Хоча, розгортаючи свою військову силу та спонсоруючи «албанський сепаратистський рух», в частині територій, процеси йшли не за наміченим планом. Спроба нав'язати наратив про особливий випадок, який би, очевидно, стосувався «тільки Косово» і тому був легше прийнятним, провалилася. Одразу стало відомо, а з часом ставало дедалі очевиднішим, що це прецедент, якого бояться всі країни, які стикаються з активним чи прихованим сепаратизмом національних меншин або відцентровими територіальними тенденціями» [27, с. 8]. При такій ситуації почали лунати наступні лозунги: «Сербія не визнає, якщо її щось не влаштовує», «Сербія не контролює навіть метр Косово», «Сербія не визнає Косово в нинішніх кордонах» і т.д. (див. Додаток Г). У контексті етносепаратизму, сербські науковці, розглядають незалежне Косово наступним чином: «Ісламістська держава, «експортер» тероризму, полігон для різноманітних груп бойовиків і розплідник воїнів-джихадистів для «мусульманської справи» в усьому світі» [27, с. 13]. В свою чергу, західні науковці вважають, що в цілому «щодо НАТО є дві точки зору, так би мовити дії в Косово. Перший наголошує на тому факті, що Захід помилився, коли взагалі втрутився, або помилився, не розглянувши інші варіанти, такі як економічні санкції чи блокади. Серед тих, хто поділяє цю точку зору були Тарік Алі, Ноам Хомський та Пітер Гоуен, які дуже критично оцінювали дії Заходу. З іншого боку, існує друга лінія інтерпретації, яка включає ключових осіб, які приймають рішення, і глав держав у західних альянсах, і твердження, що дії НАТО проти Сербії були виправданими і що військове втручання було єдиним способом зупинити конфлікт» [58, с. 86]. Щодо офіційної позиції НАТО, то тут можна трактувати наступне: «Цілі НАТО в Косово ясні: припинення всіх військових дій і негайне припинення насильства та репресій; виведення з Косово югославських військових, поліції та воєнізованих сил; розміщення в Косово міжнародної військової присутності; безумовне та безпечне повернення всіх біженців і переміщених осіб; і надійне запевнення готовності Мілошевича працювати на основі домовленостей Рамбуїе

над політичним вирішенням проблеми Косова відповідно до міжнародного права та Статуту Організації Об'єднаних Націй» [49].

Ситуація до теперішнього часу залишається складною, так як між сербами та косоварами регулярно стаються міжетнічні конфлікти. Так, 24 вересня 2023 року, сталася трагедія в селі Баньська, муніципалітету Звечан, коли стався збройний напад, в результаті якого група людей (ймовірно, сербів) застрелила албанського (косоварського) поліцейського. В свою чергу, косоварська поліція застрелила трьох нападників. Відповідальною за «агресію» Влада Косова визнала Сербію, а в Сербії відповідальними зробили сербів в Косово.

3.4. Особливості громадської та політичної репрезентації українців та русинів у Республіці Сербія.

Сучасна Сербія належить до числа європейських країн, які прагнуть реалізувати мультикультурну модель етнополітики. Можливо, саме завдяки цьому етнополітичний статус балканських русинів за певними критеріями є кращим, ніж у представників аналогічної ідентичності в інших державах.

Найактивнішими національними меншинами в Сербії, як і в інших досліджуваних країнах, є угорці, роми та боснійці. Русини ж у Сербії стали другою після угорців національною меншиною, яка обрала свою Національну Раду в листопаді 2003 року. Попри невелику чисельність у порівнянні з подібними спільнотами в інших країнах Центральної Європи, русини Сербії ще у 1923 році отримали кодифіковану бачвансько-руську літературну мову. Ще з 1919 року отримали статус національної меншини. Прикметно, що за часів соціалізму русини мали сприятливіші умови для збереження своєї ідентичності, ніж русини інших держав регіону. Зокрема, в регіонах компактного проживання русини користувалися низкою специфічних прав, зокрема можливістю здобувати освіту рідною мовою від дошкільного рівня до університетського [20].

Нині в селі Руський Керестур функціонують школа та гімназія з викладанням русинською мовою, а в Новосадському університеті – кафедра русинської мови та літератури. Русини розвинули кілька діалектів своєї мови, які мають переважно локальний характер. Ще на Першому русинському конгресі 1918 року було ухвалено рішення використовувати як основний стандарт діалект, поширений у Руському Керестурі. У міжвоєнний період відбулося чимало культурних заходів, спрямованих на розвиток русинської мови.

У свою чергу українська мова в Сербії викладається як факультатив у середніх школах. Водночас кількість русинських учнів у гімназії Руського Керестура та класах із русинською мовою навчання поступово зменшується. Квота для студентів-русинів у Новосадському університеті становить 10 осіб. Однак і для цих випускників часто бракує робочих місць за спеціальністю [20].

У Сербії діє декілька русинських та українських організацій. В контексті організаційної структуризації русинської спільноти в Сербії важливо зазначити, що 28 грудня 1990 року в Руському Керестурі почала діяти організація «Руська матка». Її метою стало сприяння розвитку культурно-національної сфери русинів. У перше постсоціалістичне десятиліття організацію очолював вчений Л. Медеші. Після його еміграції до Канади керівництво «Руською маткою» перейшло до журналіста Д. Папуги [20].

На противагу «Руській матці» в травні 1990 року був створений «Союз русинів та українців Югославії», метою якого стало об'єднання прихильників діалектики русинської та української ідентичностей. Це пояснюється тим, що українці тривалий час не мали статусу окремої національної меншини, вважаючись частиною балканських русинів. Лише у 2003 році українці отримали власний орган самоврядування – Національну раду української національної меншини в Сербії, яка була створена паралельно з Національною радою русинів [20].

Представники русинської етнічної меншини вважають, що розділення цих етнічних громад було наслідком цілеспрямованої урядової політики. Водночас

історично взаємини між русинами та українцями як у Сербії та за її межами залишалися гармонійними. До появи так званого політичного русинства їхнє розмежування здебільшого носило географічний характер й не було пов'язане з політичними перешкодами. Русини в Сербії проживають уже тривалий час, проте досі повністю не визначилися зі своєю національною ідентичністю.

На початку 1990-х років Сербія створила сприятливі умови для розвитку русинської культури та медіа. Русини мали доступ до етнічного мовлення на Новосадському телебаченні та радіо. Також держава підтримувала аматорський театр «Дядя» і сприяла проведенню фестивалів, таких як «Червена Ружа» в Руському Керестурі. Було створено умови для функціонування русинської редакції «Руське слово», яку очолював письменник М. Шанта. Редакція займалася випуском однойменної газети, а також забезпечувала підтримку русинського управління з питань підручників і культури у Воєводині. Крім цього, у Сербії видаються молодіжна газета, дитячий журнал і літературно-культурний часопис «Шветлосц», редактором якого є ще один активний діяч русинської культури [20].

На рівні з громадським представництвом, русинська національна меншина активно бере участь у політичному представництві громади. Русини Сербії мають власні регіональні політичні партії, такі як Русинська демократична партія та Руська ліга, хоча їх діяльність нерідко сприймається як суперечлива чи навіть деструктивна. Представники цієї спільноти активно беруть участь у місцевому самоврядуванні, зокрема в общинах Кула, Вербас, Жабля, Шид, а також у законодавчих органах. Русини мали прецеденти представництва у Скупщині Воєводини від Демократичної партії, а також у Скупщині РС від Соціал-демократичної партії Воєводини та Демократичної партії (зокрема, завдяки політичній активності таких діячів, як Л. Віславскі, О. Папуга, Д. Мученскі). На відміну від українців Сербії та русинів інших країн, русини Сербії мають чітко структуровані політичні організації, які забезпечують їм участь як у владі, так і в опозиції. Це пов'язано з відносно високою чисельністю русинів та їх компактним

проживанням у регіонах Бачка та Срим. Варто зазначити, що як русини, так і українці здебільшого підтримують демократичні політичні сили. Русини, зокрема, демонструють політичну лояльність до держави проживання, дотримуючись формальних обов'язків, покладених на етнічні меншини [20].

Водночас у Республіці Сербія також діє «Союз русинів-українців Сербії»/«Савез Русина Украјинаца Србије», який згідно зі ст. 6 Статуту цієї організації «організовує, заохочує, координує і об'єднує діяльність своїх членів для здійснення конституційних прав, свобод і національних потреб русинів, спільних цілей і завдань згідно з Конституцією, Законом та іншими нормативними актами» [35].

Таким чином, політика Сербії щодо прав національних меншин формально демонструє високий рівень законодавчого забезпечення, спрямованого на захист і підтримку їхньої культурної, мовної, релігійної та політичної ідентичності. Основою цієї політики є закони, які гарантують як індивідуальні, так і колективні права, включаючи право на політичне представництво, культурну автономію та участь у процесах прийняття рішень. Важливим елементом системи є національні ради, які забезпечують можливість реалізації культурної автономії, а також політичні партії, що представляють інтереси меншин і сприяють їхньому залученню до політичного життя. Зокрема, законодавство полегшує створення політичних партій для меншин, знижуючи необхідний поріг кількості підписів. Це дозволяє національним меншинам мати своїх представників у парламенті, а також впливати на прийняття рішень на місцевому рівні. Результати парламентських виборів у 2023 і 2024 роках демонструють, що партії національних меншин залишаються активними учасниками політичного процесу, зокрема угорська, боснійська, албанська, хорватська та інші меншини зберігають представництво в парламенті. Водночас, попри формальні гарантії та широкий спектр прав, фактична інтеграція меншин у суспільство не досягла бажаного рівня. Національні меншини залишаються недостатньо інтегрованими, що частково пояснюється браком

ефективної взаємодії між більшістю та меншістю. Урядові коаліції залишаються домінуючими політичними силами, зосереджують владу і не завжди приділяють достатню увагу вирішенню проблем меншин, хоча вони представлені в парламенті, їхній вплив на ухвалення ключових рішень обмежений через меншість у кількісному вираженні та через необхідність шукати компроміс із сильнішими політичними силами.

Політична система Сербії має сильний акцент на територіальному принципі діяльності політичних партій, що сприяє стабільності, але може обмежувати можливості для реального врахування етнокультурних специфік регіонів. Політичні партії, які представляють інтереси меншин, є важливими інструментами як політичної, так і соціальної інтеграції. Законодавство Сербії створює умови для їхньої діяльності, зокрема полегшуючи реєстрацію партій для національних меншин, що сприяє їхньому пропорційному представленню в органах влади. Роль партій національних меншин у парламенті зростає, але їхній вплив обмежений через домінування загальнонаціональних коаліцій. Політика щодо прав меншин у Сербії поступово адаптується, однак наявні недоліки неодмінно потребують розв'язання.

Конфлікт між Сербією та Косово має глибокі історичні, етнічні та політичні корені, які ускладнюють його вирішення. Для сербів Косово є сакральною територією, що символізує їхню національну ідентичність і історичну спадщину, тоді як албанці вважають цей регіон своєю прабадьківщиною, пов'язуючи себе з іллірійцями, які населяли ці землі ще до приходу слов'ян. Історичний контекст значною мірою визначив сучасні протиріччя: османське панування створило ґрунт для антагонізму між албанцями, які прийняли іслам і стали привілейованою групою, та сербами, що залишилися православними. У ХХ столітті зміни геополітичних реалій призвели до інтеграції Косова в Югославію, де албанське населення, незважаючи на автономію, прагнуло більшої політичної самостійності. Напруженість загострилася у 1990-х роках, коли центральна влада Сербії під

проводом Слободана Мілошевича скасувала автономний статус Косова, що спричинило зростання сепаратистських настроїв серед албанців. Одностороннє проголошення незалежності Косова в 2008 році стало кульмінацією цього протистояння. Сербія не визнає незалежності Косова і розглядає його як невід'ємну частину своєї території, тоді як міжнародне співтовариство має розбіжності у ставленні до цього питання. Західні країни здебільшого підтримують незалежність Косова, вбачаючи у цьому спосіб стабілізації регіону, тоді як інші держави, особливо ті, що мають власні проблеми із сепаратизмом, утримуються від визнання. Конфлікт ускладнюється регулярними міжетнічними зіткненнями, політичною напругою та протиріччями між сторонами щодо майбутнього статусу регіону. Для Сербії Косово залишається питанням національної ідентичності та геополітичної стратегії, тоді як для албанського населення регіон є символом незалежності та самовизначення. Міжнародні зусилля, спрямовані на врегулювання конфлікту, поки не дали стабільних результатів, і напруження залишається високим, що підкреслює складність примирення в умовах взаємовиключних історичних та етнічних претензій.

Сучасна Сербія активно підтримує мультикультурну модель етнополітики, що дає можливість національним меншинам, зокрема русинам, зберігати свою культуру та ідентичність. Русини в Сербії, хоча й складають меншість, мають значний рівень організаційної структурованості та культурного розвитку. Зокрема, вони отримали можливість здобувати освіту рідною мовою, функціонують навчальні заклади з викладанням русинською мовою, а також існують культурні організації, що активно сприяють розвитку русинської спадщини. Позитивні умови для русинської спільноти в Сербії значною мірою були створені ще за соціалістичних часів, коли національні меншини мали доступ до освіти та культурних можливостей. Зокрема, сербський уряд підтримував засоби масової інформації та культурні ініціативи, які допомогли зберегти русинську мову та традиції. Важливим моментом є також створення політичних партій, що

представляють інтереси русинів, що дозволяє їм брати активну участь у політичному житті на місцевому та регіональному рівнях. Русини в Сербії, маючи чітко організовані політичні та культурні структури, зберігають свою етнічну ідентичність, хоча й стикаються з певними викликами, зокрема, зменшенням кількості учнів, що навчаються русинською мовою, та проблемами з працевлаштуванням випускників відповідних спеціальностей. Тим не менше, їхня активність у політичному та громадському житті залишається важливою частиною культурної та соціальної тканини країни.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи нашу дипломну роботу магістра, можна констатувати наступні узагальнюючі висновки.

По-перше. Поняття нації є надзвичайно складним і багатограним, що робить його важким для однозначного визначення. У сучасному світі нація існує у двох основних формах: політичній та культурній. Політична нація передбачає об'єднання громадян певної держави, незалежно від їхнього етнічного походження чи культурної належності, і ґрунтується на концепції громадянства, де головним є відчуття приналежності до держави. Культурна нація натомість базується на спільних культурних, мовних, історичних та етнічних рисах її членів, що створює більш глибоке, духовне ідентифікаційне єднання. У багатьох країнах ці два аспекти національної ідентичності взаємодіють і доповнюють один одного, хоча в реальному житті можуть виникати суперечності між ними, що ускладнює процес визначення національної приналежності та прав меншин.

Важливим є розмежування понять «національна меншина» та «етнічна меншина». Національні меншини, як правило, мають певну політичну автономію чи власну державу за межами країни проживання, у той час як етнічні меншини не мають власної державності і є частиною більшої національної спільноти. Мовні меншини визначаються через спільне використання мови, що є основним маркером їхньої ідентичності. Враховуючи це, національні та міжнародні закони мають враховувати різноманітність таких груп і забезпечувати їм права та свободи в межах демократичних суспільств. Однак відсутність єдиного визначення та стандартизації термінів в правовій площині створює труднощі в реалізації політики захисту прав меншин.

Негативні форми етнополітики, такі як расистська модель, демонструють небезпеки дискримінаційного підходу. Історичні приклади нацистського режиму в

Німеччині та апартеїду в Південній Африці ілюструють катастрофічні наслідки політики, яка базується на сегрегації, дискримінації та порушенні основних прав людини. Ці моделі формували суспільства з глибокими нерівностями, що зрештою призвело до соціальної дестабілізації. Історичний досвід таких режимів наголошує на важливості міжнародної солідарності у боротьбі з расизмом, ксенофобією та етнократією.

Крім того сучасна етнополітика різних країн демонструє різноманітність підходів до інтеграції меншин у суспільство. Асиміляційні (інтеграційні) моделі намагаються створити культурно і етнічно однорідне суспільство, де відмінності між групами нівелюються через примусову або добровільну асиміляцію. Такий підхід іноді призводить до зникнення культурних, мовних і етнічних особливостей меншин, що може викликати соціальні напруження та навіть конфлікти. Натомість мультикультуралізм ставить на перше місце підтримку та розвиток культурної різноманітності в рамках єдиного національного простору. Цей підхід передбачає взаємоповагу і рівність усіх етнічних та культурних груп, надаючи кожній можливість зберігати свою ідентичність, водночас активно залучаючи її членів до суспільного життя.

Мультикультуралізм як модель етнополітики акцентує увагу на необхідності створення умов для рівності, культурної автономії та збереження індивідуальних і колективних прав меншин. Цей підхід підтримують такі країни, як Канада і Швеція, що визнають важливість не тільки інтеграції, але й підтримки різноманітних культурних практик і традицій. Однак мультикультуралізм також вимагає належних механізмів для подолання соціальних бар'єрів, аби забезпечити рівноправний доступ до економічних, соціальних та політичних можливостей для всіх громадян, незалежно від етнічного походження.

По-друге. Розпад СФРЮ залишив серйозні наслідки для міжнародної політики та етнополітики, оскільки цей процес супроводжувався насильницькими конфліктами, що були зумовлені складними міжетнічними відносинами. Однією з

головних причин цих конфліктів стала спроба зберегти багатонаціональну єдність країни за умов, коли національні амбіції, зокрема серед сербів та хорватів, почали перетворюватися на серйозні політичні та соціальні протиріччя. Недостатньо ефективні механізми управління міжетнічними відносинами, а також неадекватні стратегії для урегулювання суперечностей між основними національними групами призвели до розпаду країни та серйозних гуманітарних криз.

У сучасній Сербії наявна багатоманітна етнонаціональна структура, де серби складають більшість, а чисельні національні меншини, серед яких угорці, босняки та роми, займають значне місце. Це створює певні виклики для державної політики щодо інтеграції та соціальної згуртованості. Зокрема, зростання чисельності деяких меншин, таких як албанці, свідчить про динамічні зміни в етнічному складі країни. Визнання 24-х етнічних меншин на офіційному рівні є важливим кроком для забезпечення прав громадян і підтримки соціальної стабільності.

По-третє. Законодавство РС гарантує значний рівень захисту прав національних меншин, охоплюючи їхні права на освіту, культуру, використання рідної мови та участь у політичному житті. Ключові нормативні акти, такі як «Закон про захист прав і свобод національних меншин» та «Закон про заборону дискримінації», свідчать про зусилля країни сприяти інтеграції національних меншин у всі сфери суспільного життя. Проте, попри наявність розвиненої законодавчої бази, існують значні труднощі з реалізацією цих прав на практиці. Особливо гострими залишаються проблеми мовних прав, ефективної інтеграції меншин та покращення становища ромської громади.

Законодавчі положення передбачають створення умов для участі представників національних меншин у політичному житті, зокрема їх представництво у Народних зборах. Окрему увагу приділено ромській громаді, для якої передбачені додаткові заходи щодо покращення їхнього соціального становища. Інструменти соціальної інтеграції національних меншин включають їх політичну участь на різних рівнях управління, безперешкодне включення до

суспільного життя, право на культурну автономію та механізми позитивної дії у працевлаштуванні, зокрема у державному секторі. Національні меншини в Сербії активно представляють свої інтереси через політичні партії, що є важливим механізмом їх політичної інтеграції.

За даними «Реєстру політичних партій» в 2022 році в країні налічувалося 120 політичних партій, з яких 34 отримали представництво в Народній скупщині Сербії за результатами парламентських виборів. «Закон про політичні партії» регулює створення як загальних політичних партій, так і партій національних меншин. Для заснування політичної партії необхідно заручитися підтримкою щонайменше 10 тис. повнолітніх та дієздатних громадян Сербії, тоді як для політичної партії національних меншин ця вимога знижена до 1 тис. осіб, що спрощує процес репрезентації інтересів меншин у політичній системі країни.

По-четверте. У контексті культурних прав національних меншин Сербія демонструє системний підхід до забезпечення рівних прав для всіх громадян, зокрема через надання меншинам можливості зберігати свої мовні та культурні традиції. Особлива увага приділяється місцевому самоврядуванню, яке забезпечує офіційний статус мов меншин в регіонах з їх значною часткою. Інституції, подібні до національних рад меншин, отримали розширені повноваження у сфері освіти та культури, що сприяє збереженню культурної ідентичності та інтеграції меншостей у сербське суспільство. Попри наявність чіткої законодавчої бази, існують проблеми з практичною реалізацією цих прав. Це свідчить про необхідність подальших реформ та удосконалення політики щодо національних меншин для забезпечення рівноправного та ефективного впровадження їх прав у повсякденне життя. Потрібно вживати додаткових заходів для покращення соціальної інтеграції, зменшення дискримінації та забезпечення рівних можливостей для всіх етнічних груп, що є ключовим завданням для створення справедливого та інклюзивного суспільства в Сербії.

Хоча Сербія вже має значний прогрес у законодавчій підтримці прав національних меншин, основною метою на найближчий час має стати подолання практичних труднощів у реалізації цих прав, зміцнення соціальної згуртованості та забезпечення рівних прав для всіх громадян, незалежно від їх етнічної приналежності. Це дозволить країні створити стабільну та гармонійну національну спільноту, що є важливим кроком для подальшого розвитку та інтеграції в європейську спільноту.

Питання прав національних меншин в Сербії є складним і багатограним, з великими труднощами в реалізації інтеграції меншин у суспільство, незважаючи на наявність детальної законодавчої бази. Хоча національні меншини в Сербії мають закріплені на законодавчому рівні права, включаючи культурні, мовні та політичні, на практиці ці права часто не реалізуються в повній мірі. У результаті інтеграція меншин у сербське суспільство не стала більш ефективною порівняно з часами комуністичного правління, а наявність бар'єрів у міжетнічних стосунках лише ускладнює соціальну згуртованість. Більшість етнічних груп, особливо представники титульної нації сербів, як і раніше мають значний вплив на політичне життя країни, що створює труднощі в процесі інтеграції меншин. Партії національних меншин, хоча й забезпечують представництво в парламенті та місцевих органах влади, не завжди можуть ефективно сприяти соціальній інтеграції. Це вказує на потребу вдосконалення механізмів захисту прав меншин та політики інтеграції, щоб забезпечити сталий та гармонійний розвиток суспільства.

По-п'яте. Особливо важливим є питання автономії, зокрема для Воєводини, що в умовах складних політичних маніпуляцій та популізму стає джерелом суперечок між різними політичними силами. Питання автономії регіону, що є мультикультурним простором, досі залишається актуальним і викликає напруження в країні. Важливі механізми автономії закріплені в Конституції, проте реальна політична ситуація не дозволяє регіону реалізувати повну автономію, що породжує незадоволення серед національних меншин, таких як угорці. У результаті, питання

децентралізації та реальної автономії регіонів потребує більшої уваги, особливо в контексті євроінтеграційних процесів Сербії.

Конфлікт у Косово і Метохії, який має глибокі етнічні, історичні та політичні корені, залишається ще однією великою проблемою. Незважаючи на міжнародне визнання незалежності Косово, більшість сербів не визнають його як суверенну державу, що веде до постійних міжетнічних конфліктів. Цей конфлікт, разом з іншими історичними і релігійними суперечностями, формує складну ситуацію для мирного співіснування в регіоні та вимагає комплексного підходу для вирішення суперечок і відновлення стабільності.

Щодо русинів та українців у Сербії, то їхня національна ідентичність є важливою темою для дослідження, оскільки вони знаходяться на перехресті різних культурних і політичних впливів. Сербія забезпечує русинам можливість зберігати свою культуру та мову, а також активно брати участь у політичному житті. Втім, незважаючи на сприятливі умови для культурного розвитку, питання національної самоідентифікації залишаються відкритими через внутрішні суперечності та конкуренцію з українським самовизначенням. Важливим є те, що русинські організації активно працюють як окремо, так і в кооперації з українською національною меншиною, що відображає їхню громадську активність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріяш В. Концептуальні моделі регулювання сучасних етнополітичних процесів. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=646> (дата звернення: 24.10.2024).
2. Антонюк О. Основи етнополітики: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: МАУП, 2005. 432 с. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/nw32.pdf> (дата звернення: 24.10.2024).
3. Буркут І. Югославія: перша спроба трансформації. *Буркут І. Політичні процеси: історія, міфи, реальність (погляд з регіону)*. Чернівці: «Прут», 2005. С. 197–204.
4. Железнік М. Модель політичного представництва національних меншин у Республіці Сербія. *Політичні трансформації сучасного суспільства: зб. Матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 22 лютого 2024 р.)*. Полтава: ПДАУ, 2024. С 13–16.
5. Железнік М. Особливості етнополітики Республіки Сербія. *Регіональні студії*. 2024. № 37. С. 7–14. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/37/3.pdf> (дата звернення: 24.10.2024).
6. Железнік М. Специфіка функціонування публічної влади Автономного краю Воєводина (Республіка Сербія). *Формат розвитку відносин України та Європейського Союзу в контексті російсько-української війни, виборчих процесів та прав національних меншин: зб. Матеріалів IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 4–5 жовтня 2024 р.)*. Ужгород: УжНУ, 2024. С. 262–264.
7. Закон о избору народних посланика. URL: <https://reg.pravno-informacioni-sistem.rs/api/viewdoc?uuid=55e0e3c7-f105-4f0d-9a7e-8aa14b73abdd®actid=430385&doctype=reg> (дата звернення: 24.10.2024).

8. Закон о политичким странкама. *Република Србија. Министарство државне управе и локалне самоуправе.* URL: <https://mduls.gov.rs/wp-content/uploads/zakon-o-politickim-strankama.pdf> (дата звернення: 24.10.2024).
9. Закон о заштити права и слобода националних мањина. *Република Србија. Министарство државне управе и локалне самоуправе.* URL: <https://mduls.gov.rs/wp-content/uploads/zakon-o-zastiti-prava-i-sloboda-nacionalnih-manjina040718.pdf> (дата звернення: 24.10.2024).
10. Закон о националним саветима националних мањина. URL: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nacionalnim_savetima_nacionalnih_manjina.html (дата звернення: 24.10.2024).
11. Зан М. Наша європейська етноојкумена: Де проживають карпатські русини сьогодні? *Карпатознавство*. 2024. № 1. С. 47–51.
12. Зан М. Теоретичні концепції та інституційні моделі політичного представництва міноритарних етнічних груп. *Теоретико-методологічні підходи до вивчення суспільно-політичних інститутів та процесів: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [авт. колект.: С. Асланов, І. Вегеш, М. Вегеш, А. Дербак, М. Зан, Г. Зеленько, Н. Кічера, А. Ключкович, М. Колодій, Г. Кумар, М. Лендџел, Ю. Остапець, А. Романюк, М. Токар, К. Червеняк, М. Шелемба, Мих. Шелемба]; Каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет, Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2022. С. 389–416.*
13. Зан М., Кічера Н. Проблема русинства в політологічному дискурсі [Рец. на кн.: Буркут І. Г. Русинство: минуле і сучасність]. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Політологія. Соціологія. Філософія / редкол.: М. Вегеш (гол. ред.), В. Андрущенко, О. Бабкіна та ін. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. Вип. 15. С. 199–203.*

14. Зан М., Кічера Н., Кіш Є., Леньо П., Мелеганіч Г. *Етнополітичні процеси в країнах Центральної Європи. Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть*: навч. посіб. / упоряд. М. Лендьел. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. С. 287–346.
15. Зан М.П. Міжнародно-правові стандарти ефективного політичного представництва етнічних меншин: європейські практики та досвід для України. Епістемологічні дослідження у філософії, соціальних і політичних науках. Дніпро, 2020. Вип. 2, Т. 3. С. 119–130.
16. Зіненко М. Формування політики мультикультуралізму в Швеції в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. *Політичні науки: «Молодий вчений»*. 2018. № 5 (57). Травень. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zinenko_Mykhailo/Formuvannia_polityky_multykulturalizmu_v_Shvetsii_v_druhii_polovyni_KhKh__na_pochatku_KhKhI_stolitti.pdf (дата звернення: 25.10.2024).
17. Извод из Регистра политичких странака. *Република Србија. Министарство државне управе и локалне самоуправе*. URL: <https://mduls.gov.rs/wp-content/uploads/Izvod-iz-Registra-politickih-stranaka-05.02.2024..pdf> (дата звернення: 25.10.2024).
18. Канадська хартія прав і свобод. *Ukrainian Canadian Congress*. URL: https://www.ucc.ca/wp-content/uploads/2020/04/ukranian_v3_canadian_charter_qc.pdf (дата звернення: 25.10.2024).
19. Кічера Н. Нормативно-правове й інституційне забезпечення політики щодо прав національних та етнічних меншин у країнах Центральної і Східної Європи. *Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть*: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [авт. колект.: В. Бурдяк, В. Бусленко, Є. Гайданка, І. Дудінська, В. Дудінський, М. Зан, Г. Зеленко, Н.

- Кічера, А. Ключкович, Н. Кононенко, Ю. Копинець, М. Ленджел, В. Литвин, Н. Марадик, Н. Нечаєва-Юрійчук, Ю. Остапець, М. Палінчак, В. Петрінко, А. Романюк, Н. Ротар, Д. Стеблак, М. Токар, М. Цірнер, Г. Шипунов]; Каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. С. 495–538.
20. Кічера Н. Русини в етнополітиці країн Центральної та Південно-Східної Європи: дис. канд. політ. наук. 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Чернівці, 2015. 256 с. URL: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FKichera_Nadiia%2FRusyny_v_etnopolitytsi_krain_Tsentralnoi_ta_Pivdenno-Skhidnoi_Yevropy.pdf (дата звернення: 25.10.2024).
21. Коршук Р. Етнократична складова недемократичних політичних режимів. *Проблеми політичної теорії. ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/korchuk_etnokratychna.pdf (дата звернення: 25.10.2024).
22. Коршук Р. Етнополітологія: Навчальний посібник. К.: Алерта, 2011. 200 с.
23. Лажнік В. Сучасна демографічна ситуація в Сербії. URL: <https://internationalconference2014.wordpress.com/2015/12/16/%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%B2-%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B1/> (дата звернення: 25.10.2024).
24. Лазарович М. До питання про методологію наукового аналізу державної політики. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. Вип. 19. ч. 1. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/5571/1/%D0%9B%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%9C..pdf> (дата звернення: 25.10.2024).

25. Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті з пояснювальними примітками. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Вересень, 1999. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/5/30340.pdf> (дата звернення: 25.10.2024).
26. Ляпіна Л. Концепт мультикультуралізму: сучасні трактування. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2014. URL: <https://periodicals.karazin.ua/ssms/article/download/13564/12768/> (дата звернення: 25.10.2024).
27. Марковић К. Јовановић А. Нови приступи мањинском питању: Децентрализација и националне мањине – случај Србија. 2015. С. 123–150. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/484015877.pdf> (дата звернення: 25.10.2024).
28. Підскальна О.М. Генеза дискурсу мультикультуралізму: соціально-філософський аналіз: дис. канд. філософ. наук: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Житомир, 2021. 226 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/32456/1/dys-Pidskalna.pdf> (дата звернення: 25.10.2024).
29. Платформа за национално и друштвено одговорну децентрализацију Србије. *Трећа Србија*. URL: <https://web.archive.org/web/20130119052357/http://trecasrbija.rs/> (дата звернення: 25.10.2024).
30. Посланичке групе. Скупштина Аутономне покрајине Војводине. *Република Србија. Аутономна покрајина Војводина*. URL: <https://www.skupstinavojvodine.gov.rs/Strana.aspx?s=poslanickegrupe#34> (дата звернення: 25.10.2024).
31. Рамкова конвенція про захист національних меншин. *Верховна рада України. Законодавство України*. 1997. URL:

- https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (дата звернення: 25.10.2024).
32. Результати виборів. Република Србија. Републичка виборна комисија. URL: <https://www.rik.parlament.gov.rs/542645/rezultati/> (дата звернення: 25.10.2024).
33. СТАНОВНИШТВО. Национална припадност: подаци по општинама и градовима = Population. Ethnicity : data by municipalities and cities / [одговара Миладин Ковачевић; превод Весна Аралица; картограф Милутин Раденковић]. Београд: Републички завод за статистику, 2023 (Београд: Републички завод за статистику). 119, [15] стр.: геогр. карте, табеле, обрасци; 30 см. (Попис становништва, домаћинства и станова 2022. године = 2022 Census of Population, Households and Dwellings). URL: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/PdfE/G20234001.pdf> (дата звернення: 25.10.2024).
34. Статут Аутономне покрајине Војводине. Скупштина Аутономне покрајине Војводине. Република Србија. Аутономна покрајина Војводина. URL: <https://www.skupstinavojevodine.gov.rs/Strana.aspx?s=statut&j=SRL> (дата звернення: 25.10.2024).
35. Статут. Союз русинів-українців Сербії. <https://www.rusuk.org/ruski/organizacija/index.htm> (дата звернення: 25.10.2024).
36. Степић М. Косово и Метохија: Геополитички аспекти брзог решења и замрзнутог конфликта. *Институт за политичке студије*. 2020. № 2. С. 7–30.
37. Ткаченко Є. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 315 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_5_cory.pdf (дата звернення: 25.10.2024).

38. Устав Републике Србије. *Република Србија. Уставни суд*. URL: <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/139-100028/ustav-republike-srbije#d2>. (дата звернення: 25.10.2024).
39. Фісанов В. Імміграційна політика і проблема оновлення практик мультикультуралізму у сучасній Канаді. *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*. URL: http://www.americanstudies.history.knu.ua/wp-content/uploads/2019/11/7_Fisanov.pdf (дата звернення: 25.10.2024).
40. Bašić G. Lutovac Z. The Lack of Ethnically Sensitive Data in Serbia's Multiculturalism Policy. *STANOVNIŠTVO*. 2020. 58 (1). P. 25–45. URL: <https://stnv.idn.org.rs/article/view/409/361> (дата звернення: 25.10.2024).
41. Bieber F. Daskalovski Z. Understanding the war in Kosovo. 2005. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781135761554_A24932155/preview-9781135761554_A24932155.pdf (дата звернення: 25.10.2024).
42. Bochsler D. Political parties in Serbia. *Stojarová, V. and Emerson P. (eds.). Party politics in the Western Balkans*. Oxford: Routledge, 2010. URL: http://www.bochsler.eu/publi/bochsler_serbiacountry.pdf (дата звернення: 25.10.2024).
43. Boduszyński M. Regime Change in the Yugoslav Successor States. *Johns Hopkins University Press*. 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/366576947_Regime_Change_in_the_Yugoslav_Successor_States (дата звернення: 25.10.2024).
44. Deklaratë e Kuvendit të Kosovës. URL: [https://www.assembly-kosova.org/Uploads/Data/Files/37/Deklarata30032007\(2\)_t6FP2J3cuG.pdf](https://www.assembly-kosova.org/Uploads/Data/Files/37/Deklarata30032007(2)_t6FP2J3cuG.pdf) (дата звернення: 25.10.2024).
45. ECRI report on Serbia. URL: <https://rm.coe.int/fourth-ecri-report-on-serbia/1680b06413> (дата звернення: 25.10.2024).
46. Gagnon V. «Ethnic Nationalism and International Conflict: The Case of Serbia». *International Security*. 1994. Vol. 19. № 3. P. 130–166.

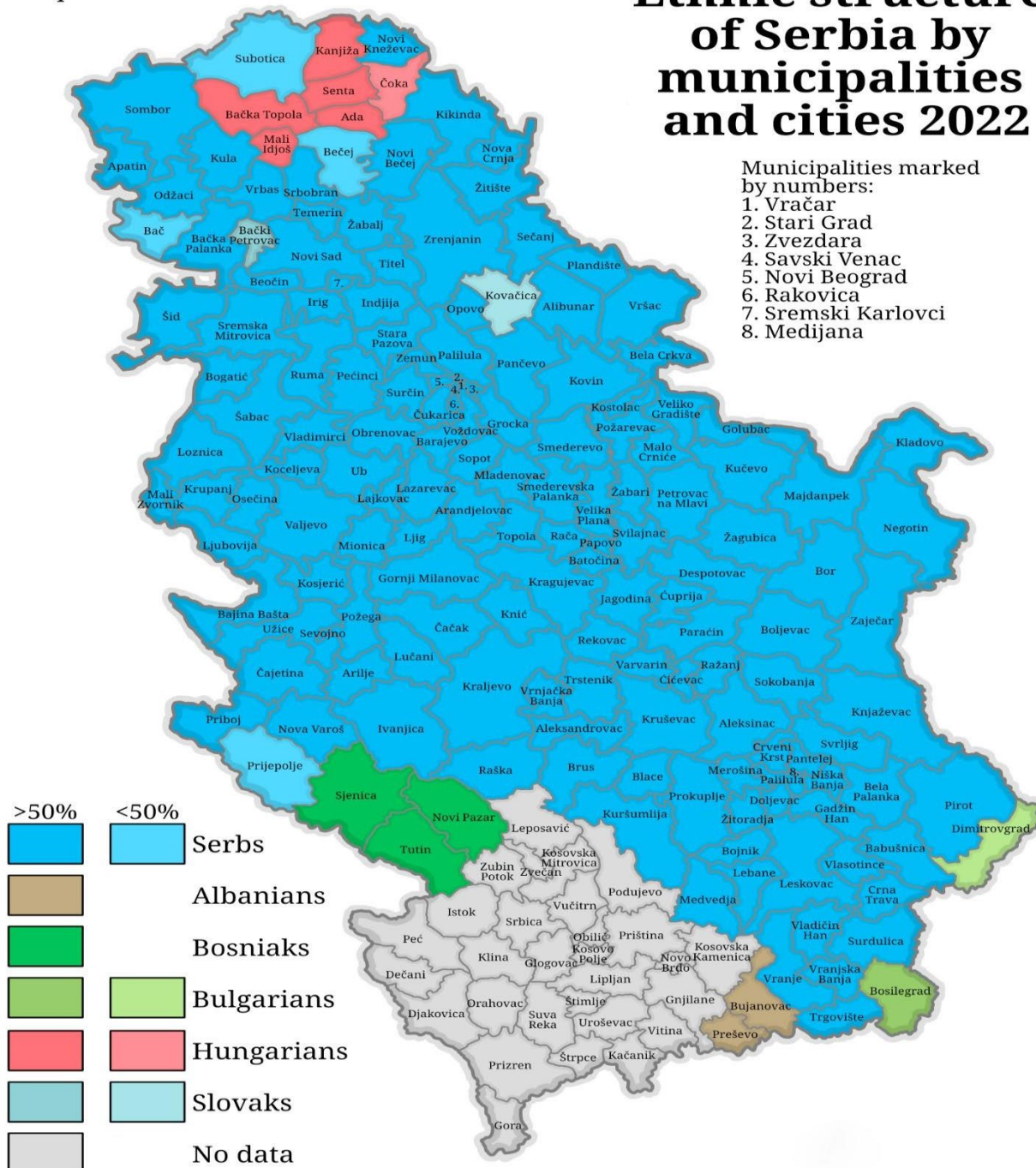
47. György Szerbhorváth. Language Politics and Language Rights on the Territory of Former Yugoslavia the Today's Serbia/Vojvodina. *Institute for Minority Studies, Hungarian Academy of Sciences. Acta Univ. Sapientiae, European and Regional Studies*. 2015. № 8. P. 57–72. URL: <https://intapi.sciendo.com/pdf/10.1515/auseur-2015-0013> (дата звернення: 25.10.2024).
48. Komšić J. Autonomism in Vojvodina. *Comparative Southeast European Studies*. 2013. Vol. 61. № 3. P. 332–362. URL: <https://doi.org/10.1515/soeu-2013-610305> (дата звернення: 25.10.2024).
49. NATO Press Release. The situation in and around Kosovo. Statement Issued at the Extraordinary Ministerial Meeting of the North Atlantic Council held at NATO Headquarters, Brussels, on 12th April 1999. URL: <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-051e.htm> (дата звернення: 25.10.2024).
50. Nowakowska-Krystman A, Żakowska M. Conflict in Kosovo through the Conceptual Framework of Stakeholders. *Connections 14*. 2015. № 4. P. 69–82.
51. Orlović S. Parties and Party System of Serbia and European Integrations. *Journal of Southern Europe and the Balkans*. 2008. URL: https://www.researchgate.net/publication/232825206_Parties_and_the_party_system_of_Serbia_and_European_integrations (дата звернення: 25.10.2024).
52. Poslaničke grupe. *Narodna Skupština Republike Srbije*. URL: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-/sastav/poslanicke-grupe/poslanicke-grupe.901.html> (дата звернення: 25.10.2024).
53. Raju T. Yugoslavia Unraveled: Sovereignty, Self-determination, Intervention. Lexington Books. 2003. 386 p. https://books.google.com.ua/books?id=9L6ZayN27PAC&pg=PA217&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 25.10.2024).
54. Sabrina R. Thinking about Yugoslavia. Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo. *Cambridge University Press*. 2005. URL:

- https://assets.cambridge.org/97805218/51510/frontmatter/9780521851510_frontmatter.pdf (дата звернення: 25.10.2024).
55. Sasich A. The Right to Self-Determination and its Implication on the Sovereign Right of States: The Inconsistent Application of International Standards for Independence with Respect to Kosovo. *Michigan State University College of Law*, vol. 20:2. 2012. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/228469273.pdf> (дата звернення: 25.10.2024).
56. Serbia Country Report 2024. *BTI Transformation Index*. URL: <https://bti-project.org/en/reports/country-report/SRB#pos0> (дата звернення: 25.10.2024).
57. Serbia: Political parties and the EU. *European Parliament*. 2015. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/565879/EPRS_AT_A\(2015\)565879_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/565879/EPRS_AT_A(2015)565879_EN.pdf) (дата звернення: 25.10.2024).
58. Socea I. NATO's Military Intervention in Kosovo and the Diplomatic Alternative. *Revista romaneasca pentru educatie multidimensionala. Journal for Multidimensional Education. Editura Lumen, Department of Economics*. 2009. August. Vol. 1. P. 83–93.
59. Timofey Agarin & Ryo Nakai. Political dejection in a divided society: a challenge for Latvia's democracy? *Journal of Baltic Studies*. 2021. № 52 (4). P. 521–546.
60. United Nations Security Council Resolution № 1244 (1999). URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n99/172/89/pdf/n9917289.pdf> (дата звернення: 25.10.2024).
61. Zakon o kulturi. URL: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_kulturi.html (дата звернення: 25.10.2024).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Етнічна структура Сербії по муніципалітетам і містам, 2022 рік [33].

Source: Population census
of Republic of Serbia 2022Ethnic structure
of Serbia by
municipalities
and cities 2022Municipalities marked
by numbers:
1. Vračar
2. Stari Grad
3. Zvezdara
4. Savski Venac
5. Novi Beograd
6. Rakovica
7. Sremski Karlovci
8. Medijana

Територијална организација Републике Србија [33].

TERITORIJALNA ORGANIZACIJA REPUBLIKE SRBIJE

Prema važećem Zakonu o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije iz 2007. godine i statutima gradova.

- stanje 01.01.2010. godine -

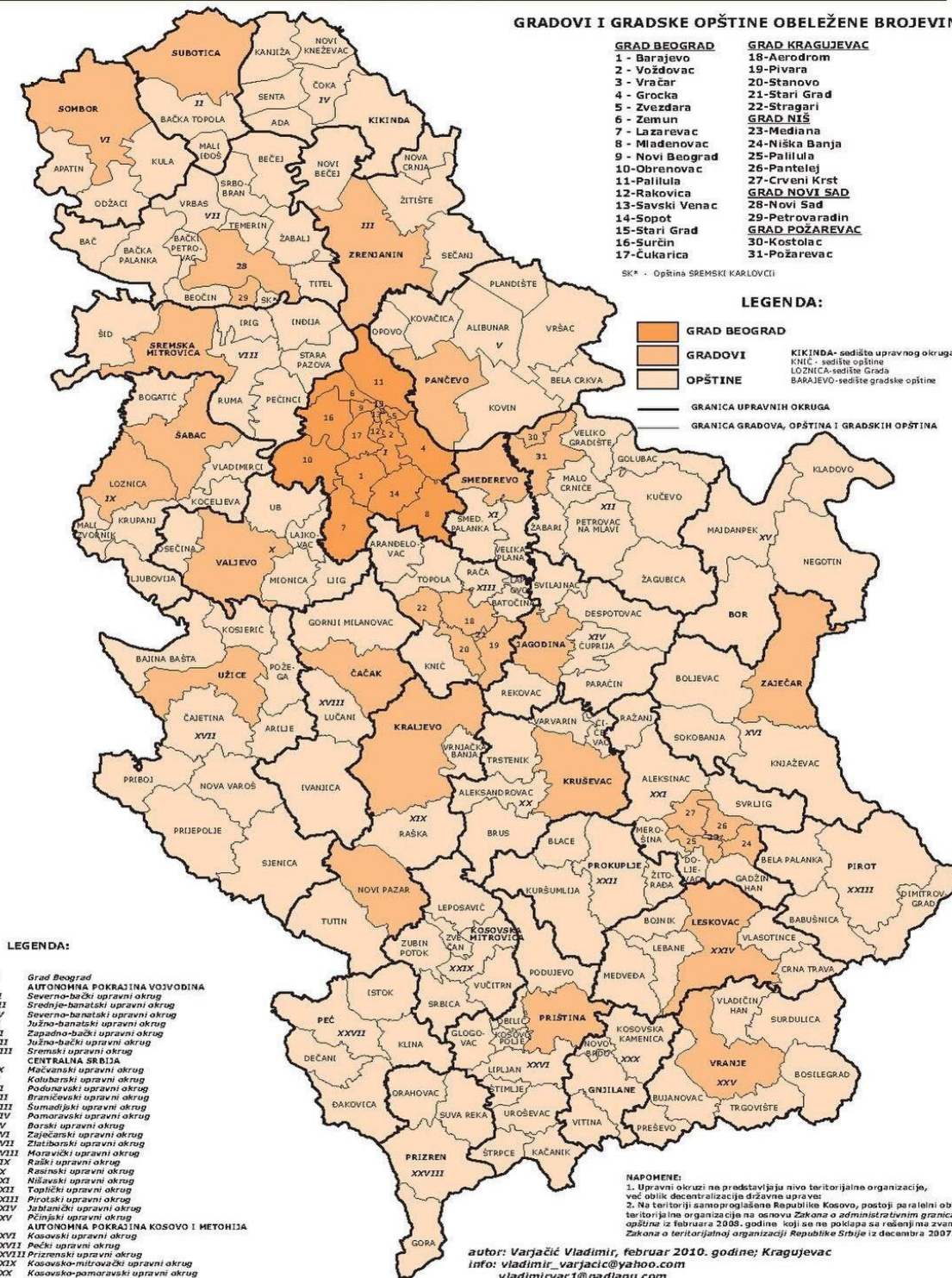
GRADOVI I GRADSKE OPŠTINE OBELEŽENE BROJEVIMA:

GRAD BEOGRAD	GRAD KRAGUJEVAC
1 - Barajevo	18 - Aerodrom
2 - Voždovac	19 - Pivara
3 - Vračar	20 - Stanovo
4 - Grocka	21 - Stari Grad
5 - Zvezdara	22 - Stragari
6 - Zemun	GRAD NIŠ
7 - Lazarevac	23 - Mediana
8 - Mladenovac	24 - Niška Banja
9 - Novi Beograd	25 - Palilula
10 - Obrenovac	26 - Pantelej
11 - Palilula	27 - Crveni Krst
12 - Rakovica	GRAD NOVI SAD
13 - Savski Venac	28 - Novi Sad
14 - Sopot	29 - Petrovaradin
15 - Stari Grad	GRAD POŽAREVAC
16 - Surčin	30 - Kostolac
17 - Čukarica	31 - Požarevac

SK* - Opština SREMSKI KARLOVCI

LEGENDA:

	GRAD BEOGRAD
	GRADOVI
	OPŠTINE
	GRANICA UPRAVNIH OKRUGA
	GRANICA GRADOVA, OPŠTINA I GRADSKIH OPŠTINA
	KIKINDA - sedište upravnog okruga
	KNJC - sedište opštine
	LOZNICA - sedište Grada
	BARAJEVO - sedište gradske opštine

LEGENDA:

I	Grad Beograd
II	AUTONOMNA POKRAJINA VOJVODINA
III	Severno-bački upravni okrug
IV	Srednjo-banatski upravni okrug
V	Severno-banatski upravni okrug
VI	Južno-banatski upravni okrug
VII	Zapadno-bački upravni okrug
VIII	Južno-bački upravni okrug
IX	Sremски upravni okrug
X	CENTRALNA SRBIJA
XI	Močvański upravni okrug
XII	Kolubarski upravni okrug
XIII	Podunavski upravni okrug
XIV	Braničevski upravni okrug
XV	Šumadijski upravni okrug
XVI	Pomoravski upravni okrug
XVII	Barački upravni okrug
XVIII	Zaječarski upravni okrug
XIX	Zlatiborski upravni okrug
XX	Močvański upravni okrug
XXI	Raški upravni okrug
XXII	Nišavski upravni okrug
XXIII	Toplički upravni okrug
XXIV	Pirotski upravni okrug
XXV	Jablanički upravni okrug
XXVI	Pčinjski upravni okrug
XXVII	AUTONOMNA POKRAJINA KOSOVO I METOHIJA
XXVIII	Kosovski upravni okrug
XXIX	Pečki upravni okrug
XXX	Prizrenski upravni okrug
XXXI	Kosovsko-mitrovački upravni okrug
XXXII	Kosovsko-pomoravski upravni okrug

NAPOMENE:

1. Upravni okrugi ne predstavljaju nivo teritorijalne organizacije, već oblik decentralizacije državne uprave.
2. Na teritoriji samoproglašene Republike Kosovo, postoji paralelni oblik teritorijalne organizacije na osnovu Zakona o administrativnim granicama opštine iz februara 2008. godine, koji se ne poklapa sa rešenjima zvaničnog Zakona o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije iz decembra 2007. godine.

autor: Varjačić Vladimir, februar 2010. godine; Kragujevac
 info: vladimir_varjacic@yahoo.com
 vladimir1@nadianu.com

Пропозиција поділу Сербії на 5 статистичних регіонів (NUTS – Nomenclature des unités territoriales statistiques).

ПРЕДЛОГ ПОДЕЛЕ СРБИЈЕ НА 5 СТАТИСТИЧКИХ РЕГИОНА

Джерело:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Статистички_региони_Србије.png

Муниципалитети Автономного крају Воєводина [33].

- Municipalities of Vojvodina / Opštine Vojvodine -

Legend / Legenda:

SK - SREMSKI KARLOVCI (Sremski Karlovci)

BP - BAČKI PETROVAC (Bački Petrovac)

**Мовна політика на прикладі дорожніх знаків з назвою населених пунктів у
Воєводині (Зренянин).**

Джерело:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2c/2023_Ortseingangsschild_Zrenjanin.jpg

**Мовна політика на прикладі дорожніх знаків з назвою населених пунктів у
Воєводині (Руський Керестур).**

Джерело: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ruski_Krstur_city_sign.jpg